

**naše
plánine**

| -2 | 1966

naše planine

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

»The Mountains«

Review of the Alpine Association of Croatia

»Nos Montagnes«

Revue de la Fédération Alpine Croate

»Le nostre Montagne«

Rivista della Federazione Alpina Croata

»Unsere Berge«

Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

Izдавач: Planinarski savez Hrvatske,
Zagreb, Gajeva 2a

Redakcijski odbor: Arh Lota, dipl. ing. kemije; Blašković dr Vladimir, sveuč. profesor; Božičević Srećko, dipl. ing. geologije i Pražić dr Mihajlo, sveuč. profesor

Glavni i odgovorni urednik: Dr Željko Poljak, Zagreb, Cesarčeva 5 II.

Izlazi u šest dvobroja godišnje. Godišnja pretplata za pojedince iznosi 1000 dinara, a za kolektive i ustanove 1200 dinara. Cijena pojedinom dvobroju 200 dinara. Pretplate se šalju čekom na Planinarski savez Hrvatske, Zagreb (za »Naše planine«) na tekući račun 3071-8-231. Tisak: Radionice Grafičkog školskog centra Zagreb.

GOD. XVIII JANUAR—FEBRUAR 1966 BR. 1—2

S A D R Ž A J

Dr Branimir Gušić:	Omer Čampara	3
Dr Petar Kleut:	Divljač u Velebitu	9
Tomislav Jagacić:	Na Savinom kuku u Durmitoru	15
Vlado Mićunović:	Kako smo osvojili Nevidio	19
Ivan Filipčić:	Život na speleološki način	27
Ing. Vladimir Božić:	Opet Veternica!	35
Iz literature		37
Nesreća na Medvedgradu prije 70 godina		39
Vlado Oštarić:	Klekovo okno	40
Izvanredna skupština PSH		42
Vijesti		45

Slika na naslovnoj strani: Vrata u Tulovim gredama na Velebitu

Foto: Dr Ž. Poljak

naše planine

ČASOPIS PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE

EN DUR GUSTO, Zagreb

GODINA 1966

GODIŠTE XVIII

UREDNIK

Dr ŽELJKO POLJAK

REDAKCIJSKI ODBOR

Arh Lota, diplomirani ing. kemije
Blašković dr Vladimir, sveuč. profesor
Božičević Srećko, dipl. ing. geologije
Pražić dr Mihajlo, sveuč. profesor

ZAGREB 1966

Dr BRANIMIR GUŠIC, zagreb

Omer Čampara

Bilo je to prije više od četrdeset godina. Zanoćili smo u Tjentištu, danas dobro poznatom mjestu iz bitke na Sutjesci, a tada malenom seoci daleko zabačenom od svih prometnih putova. Sada moderan autoput

Foča—Gacko prolazi Tjentištem, gdje je postavljen monumetalan spomenik palim borcima sa bitke na Sutjesci, sagrađen suvremen hotel i veliki omladinski centar, najveći takove vrsti u Jugoslaviji. Tada, prije četrdeset godina, posljednja je cesta iz Foče prestajala kod Broda na Drini, gdje se trebalo prebaciti na lijevu obalu rijeke i dalje slijediti ostatke staroga karavanskog puta, koji je još od najranijeg naseljenja čovjeka u tim krajevima, povezivao sunčano primorje sa unutrašnjošću Balkanskoga poluotoka. I dok se u srednjem vijeku i kasnije u Tjentištu ubirala carina na robu što su je najvećma dubrovački trgovci sa svojim Vlasima ponosnicima na samarima ovuda prenosili, pa su zbog toga ovdje karavani običavali noćivati, a zbog čega je i mjesto zadobilo ime Tjentište (od latinskoga tenta, tentorium = šator, šatorište), prigodom ovoga našega prvoga obilaska, ovo se seoce sastojalo od svega nekih tridesetak muslimanskih kuća oronulih u gustu zelen svojih voćnjaka uz rijeku ili razasutih niz okolne obronke. Stoga neugledna seoska džamija sa drvenim minaretom i nova žandarmerijska stanica označavali su središte sela, u kojem nije bilo ni dućana ni škole, pa ni seoske kafanice nad rijekom. Pa i žandarmerijsku stanicu dobilo je selo tek zbog komita, koji se pojavio poslije prvoga rata i koji su se pod vodstvom silnoga hajduka Maje Vujovića iz ogromnih prašuma Sutjeskinih znali zalijetati i do ovih sela šireći strah i trepet naročito među muslimanskim svijetom.

Bilo je rosno ljetno jutro; mi smo se spremali da krenemo dalje uza Sutjesku u Suhu, kad je drug Dušan opazio da je u Popovom Mostu zaboravio bocu stare šljivovice, što nam ju je gostoljubivi pop Jovo da-

ričao, da nam se u hercegovačkim i pivskim krševima nađe pri ruci »zlu ne trebal«. Komandir žandarmerijske stanice, simpatičan narednik Slovenac, utješi Dušana da će po taj »dragocjeni lijek« poslati neko momče iz sela, koje će ga za nama donijeti u Suhu. I pravo ispred same Suhe, kad smo opet ne znam po koji put gazili kroz nabujalu Sutjesku, na kojoj su visoke proljetne vode odnijele bile ovoga proljeća sve mostove, stigne nas ovo momče sa svojim »važnim« teretom.

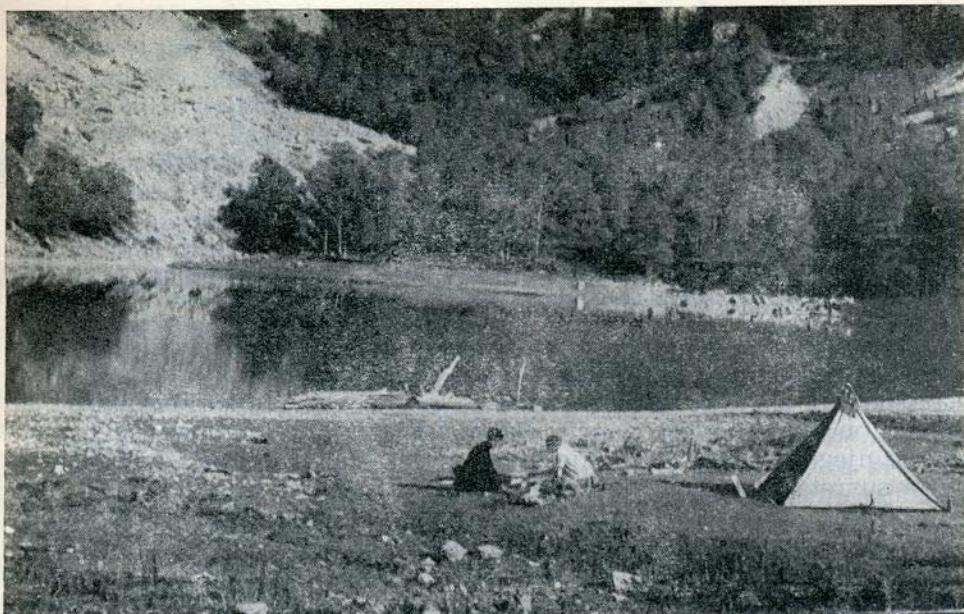
Bio je to mršav bosonog muškić od kojih petnaestak godina, s okrpljenim turom na svojim širokim gaćama, u košulji od gruboga platna i čuperkom crne kose, koja je provirivala ispod crvenoga koketno u koso postavljenoga fesa na glavi. Dva crna oka radoznalo su zirkala unaokolo, a govorio je suzdržano, ni pre malo ni previše, kao što se upravo dolikuje mlađom dobro odgojenom momku, koji tek što je napustio nestošno djetinjstvo i spremal je da bude primljen u kolo muških glava. Desilo se, da se u našoj koloni upravo priključio mojoj Marijani i meni, koji smo išli na čelu, pronalazeći najpogodnije mjesto za prije-laz preko brze Sutjeske. Tako doznašmo da se zove Omer, da je iz otomjene aginske kuće Čampara u Tjentištu i da u Suhoj, kamo je s ocem često odlazio po poslu, ima babo pobratima Milorada Vujičića, u čiju prijateljsku kuću će nas odvesti na konak.

I tako se zaista desi, da nas je stara majka u kući Vujičića primila kao davne poznanike, da je unuka odmah uputila po sina u šumu s porukom, da bi se čovjek još večeras vratio s pile na Suškom potoku, jer treba nove goste porazgovoriti »neka se zna, ako i jest neimaština, a ono nije divljačina«.*

Tada je Suha bilo naselje od svega tri brvnare sa tri porodice: Vujičići, Davidovići i Majdovi, svega šesnaest osoba »ljudi, ženskinja i dece« zajedno. Do prvoga rata stajala je ovdje i velika austrijska žandarmerijska stanica zbog blize crnogorske granice, čije su se pocrniye zidine izdizale na najljepšem mjestu ovoga malenoga zelenoga poljica, što se uvalilo posred silnih planina, Maglića, Volujaka i Tovarnice, na mjestu gdje je Suški potok razbio začas tijesnu klisuru plahovite Sutjeske. Ali je malo obradive zemlje oko suških zagrada. Nešto njiva, malo bašte sa nekoliko poludivljih jabuka i sitnih šljiva jedva može da prehrani stanovnike, čije je glavno imanje stoka, sitna i krupna, koja u bujnoj travi i uz obilat šušanj iz okolne silne lisnate gore nalazi dovoljno paše za bujni razvitak.

Uveče, kad se iz gore vratio domaćin, skupila se u kući Vujičića sva celjad ovoga planinskoga zaseoka. Pa kad je maja pospremila večeru, a mladi razgovorljivi Radovan Majdov prihvatio gusle, snažna pjesma zaori brvnarom, zabruje pod drvenim krovom muški glasovi, jedro se izvijaju glasite riječi, smiono čekaju da otresit odgovor udari o njih zvučno kao čelik o nakovanj. I dok pjevač hvali srpske junake, što su kršćansku raju branili od turskih zuluma, smjelo mu odgovara naš Omer uz druge gusle. Razvija se prijateljsko nadmetanje u kojem o istom dogadaju pjeva i »Turčin« i »Rišćanin«, svatko hvaleći svoje junake i ističući pravednost svoje stvari. Iako je Rade Majdov već poznati

* Vidi: Marijana Heneberg — Gušić: Suha, Hrv. Planinar 1928, god. XXIV, str. 38.

Naš logor na Stabanskim jezerima 1924. godine

Foto: Dr. B. Gušić

pjevač uz gusle, mladi Omer ne zaostaje za njim ni u dikciji ni u potезима svoga gudala, kad mu njegove javorove gusle, ukrašene fino izrezanom glavom divojarca, zazveče strasno, glasovito. Ori se pjesma silno, grlovitо plamti vјekovna žđ za viteštvom, čoјstvom i junaštвom. Sva ћeljad pomno prati izlaganje oba pjevača, a kad svrši posljednji slog u vrsti, muški glas naglo prekine tišinu: »Neka su se međusobno krvili, hrabri su bili to junaci«. Pjesma kida okove mržnje, pogled u ljudi biva blagi, zrcali se u njem duboko shvaćanje za čovjeka, za junaka svoje krvi.

Kad je sutradan ujutro trebalo krenuti dalje u Volujak, mladi Omer nikako ne će da se vrati kući. Moli i zaklinje moju Marijanu da ga povедemo s nama dalje u planinu. On će nas pratiti kroz Pivu i Drobnjak sve do kraja puta do Žabljaka, bit će nam od koristi, ložiti vatru, čuvati i prenositi prtljag. On hoće da upozna i planine preko granice, tamo u Crnoj Gori, on će s nama naučiti kako se putuje i na što treba kod toga svratiti pozornost. On doduše nije babu rekao da će ostati s nama, ali posredovat će to narednik Slovenac, komandir stanice u Tjentištu, koji se danas vraća kući. Badava mu mi dokazujemo da u planini ima još im mnogo snijega, a on da je bos i slabo obućen. I pošto se nije dao razuvjeriti, a narednik obećao da će stvar s ocem urediti, mi pristadosmo. Obukosmo ga nekako u naše rezervne stvari, njegov supjevač Rade pokloni mu i nove opanke, a maja izvadi iz skrinje novo ispletene vunene čarape pa ga tako opremismo za visoke krševe i daleki put. I tako se desi da Omer podje s nama i da ostane do kraja puta.

Kad je svršilo ovo prvo putovanje, na rastanku morali smo mu obećati da ćeemo i dogodine zajedno putovati, i kako nas je put kroz nekoliko idućih godina vodio u te iste krajeve postao je Omer naš stalni pratilac. To nam je bilo od velike pomoći jer je naš prtljac zbog velikoga broja teških fotografskih ploča i onako bio pretežak, a da bismo ga mogli sami nositi, a osim toga se sakupljanjem etnografskoga materijala na putu sve više povećavao, da je na kraju puta često prelazio i dva konjska tovara. Omer bi nas uvijek na urečeni dan čekao na dogovorenom mjestu sa svojom Dorušom i sa sjekirom u ruci. Tako je on postao naš stalni pratilac na našim putovanjima po planinama Balkanskoga poluotoka između oba rata.

Strastveno rado je putovao. Njegova prirođena natprosječna darovitost upijala je nove dojmove i nova saznanja. Prijemljiv za sve lijepo i plemenito, on je brzo učio i brzo se obrazovao. Iako bez škola, samouk, on je vrlo dobro naučio pisati, a njegov lijep drinjački jezik uviјek je njegovim pismima ulijevao posebnu draž. Sjećam se njegova prvoga susreta sa električnim osvjetljenjem u hotelu na Cetinju ili doživljaja mora, kad je na provi velikoga putničkoga parobroda netremice prosjedio usprkos snažnim južnim valovima od Boke do Dubrovnika. Nezaboravan mi je doživljaj kad smo ga u Zagrebu prvi puta odveli u kazalište i kad je širokih očiju polupodignut sa stolice pratio pogibiju sigetskoga junaka. Od naročito velike koristi bio nam je kod sakupljanja etnografske grade. Najprije je od nas na terenu učio kako treba sakupljati i na što treba kod toga paziti. Kasnije, kad je češće dolazio k nama u Zagreb i kad se upoznao sa zbirkama našeg Etnografskog muzeja, tada je i sam po selima svoga kraja sakupljaо gradu i slao nam u Zagreb. Tako je zajedničkim snagama sakupljena bogata »durmitorska zbirka« u Etnografskom muzeju u Zagrebu i velika zbirka iz Dinarskih planina u Narodopisnom muzeju u Pragu.

Putujući s nama ne samo po svom užem zavičaju nego i po Kosovu i Metohiji te Makedoniji, a kasnije i po Albaniji i Grčkoj, Omer je stekao vještina spretnoga putnika, koji je dobro naučio čitati kartu i pravilno shvatio interes i čistoga planinara i alpiniste i naučnoga radnika, kojega proučavanje njegove struke dovodi u planinu. Naučio je otvoreno promatrati prirodu i pravilno zapažati njene pojave. Ali je ujedno i naučio shvaćati potrebu gradskoga čovjeka za životom u prirodi, za borbu sa prirodnim pojavama i opasnostima. Bio je majstor u vođenju konja besputnim bogazima i vrletima i samo jednom mu je u Volujaku vjerna Doruša na glatkoj ploči izgubila ravnotežu i zajedno s tovarom nepovratno se sručila u provaliju. Odlično je znao odabirati podesno mjesto za noćenje i postavljanje šatora, potpuno je sam znao na naloženoj vatri spremiti večeru s kojom nas je dočekivao na ugovorenom mjestu, kada bi mi umorni od dalekoga puta ili penjačkih uspona u mrak stizali na noćište. Bio je čestit kao što su znali biti samo stari Drinjaci, a napose Muslimani, iz tih zabitnih predjela.

Mi smo ga preporučivali i nekim našim priateljima i poznanicima, koji su bilo kao prirodnjaci, bilo kao čisti planinari posjećivali ove krajeve. Tako je putovao sa geologima Poljakom i Marićem, s botaničarima Bošnjakom i Kušanom, pa je i starinu dra Simonovića sa nje-

govim društvom pratio ne samo po svojoj užoj domovini u porječju Drine, nego i po dolini Ibra i Rožajskim planinama. Tako je upravo Omer otkrio runolist na Lojaniku i Žutoj Gredi na Durmitoru i na Rusaliji u Prokletijama. A kad se nakon naših putovanja sve više počelo govoriti o ljepoti tih samotnih planina u porječju Drine: o Magliću, Volujaku, Bioču i Durmitoru, počeli su ovamo stizati i stranci, napose Austrijanci i Nijemci. Svi su oni tražili domaćega čovjeka koji bi ih provodio tim planinama, brinuo se za njihovu opskrbu i povezivao ih s domaćim životom. Svi su se oni obraćali na Omera i on je tako u posljednjih desetak godina prije posljednjega rata postao nezvaničan vodič za te strane posjetioce, napose otkako je nešto naučio i njemački od našega druga Koraneka. S njim se sprijateljio za vrijeme snimanja našega durmitorskog filma, pa je čak kod njega bio nekoliko dana i gost u Beču. To vođenje stranaca donosilo mu je i lijep prihod od čega je on, kad se poslije smrti oca podijelio sa bratom, te se oženio svojom Bijelkom, unapredivao svoje imanje u Tjentištu. Pokupovao je i dosta zemlje, naročito livada, koje su mu bile potrebne za sve veći broj krupne stoke. Sagradio je i novu kuću nedaleko same rijeke, a osnovao je i prvu kafanu u selu. Vodio je brigu i o našoj zemlji, što smo je Marijana i ja kupili u Suhoj, gdje smo namjeravali da si pođignemo kućicu više Sutjeske. Tako je on postao najugledniji domaćin u svome selu, a poznat i u čitavom kraju, jednako tako štovan kod Srba kao i kod Muslimana.

Nama je bio neizmjerno odan i privržen. Tako mi u jednom pismu krajem decembra 1933., što sam ga do danas sačuvao, piše: »Meni je ove zime nemoguće doći u Zagreb, jer ne mogu ostaviti kafane, iako sada nemam bogzna koliko posla. Nego meni bi bilo puno drago kada bi vi došli ovamo u Tjentište da provedete nekoliko dana. Mogli biste kod mene nekako stanovati, a bilo bi krumpira, riže i pasulja dosta kao na Prokletijama, a za drugo vam ne jamčim. Nego što pišete, da mi je sa onim društvom ljetos u Durmitoru bilo bolje nego sa vama, nego meni nije stvarno ni sa njima bilo loše, ali bože sačuvaj da ima netko meni ravan pram vas. Ja bi bogom volio s vama putovati i godinu dana nego sa drugima jedan mjesec... Vi znate da je meni bilo sasvim teško poslije smrti baba, kada sam se sa bratom razdijelio. Praviti u ovim sadašnjim prilikama kuću, kupovati zemlju, nabavljati koješta u kući, to bi mi bilo sa svijem nemoguće. Milo bi mi bilo da dođete u Tjentište pa da vidite koliko ovamo ima vaše zemlje, jer štogod sam kupio i pravio otkako sam se s vama upoznao ono zovem da je Tvoje pa Bijelki kažem da je ono zemlja Brankova, jer da se sa vama nisam poznao i da mi vi ne dadoste kod vas i vaših znanaca da zaradim, da onda ne bi ni od svega toga ničega bilo. Samo vas molim da mi se češće puta javite, jer mi je srce puno veselja kada vaš list čitam.«

Premda je bio porijeklom Anatolac,* po predanju njegovi su preci još sa prvim turškim četama došli u ove krajeve i tu se nastanili, on

* Ima Čampara još po našim krajevima, iako mi nije poznato da li su bili u ikakvom srodstvu sa familijom našega Omera. Ima ih Muslimana (u Trebinju i Hercegovini), a ima ih i pravoslavnih. Tako se čitavo jedno naselje na Pešterskoj visoravni po njima preziva Čampare, a ima ih i u Šumadiji. Ovi posljednji čini se da su doseljenici iz Pešteri.

se posve osjećao kao sin ove zemlje i imao je mnogo prijatelja i pobratima u okolnim srpskim selima. Sjećam se, kad smo još odmah u početku našega drugovanja, jednom boravili u Pljevljima i on se rano izjutra vratio sa pazara nezadovoljan govoreći mi: »Ne valja ti ovdje na pazaru za našega čovjeka, jer su ovde sami Turci«. Jedino se uvijek pribajavao Mratinjana, tih starih komita onkraj granice, pa ni s nama nije rado navraćao u to selo, iako smo mi češće bili gosti i na katunu i u kući staroga Jevte Vukovića, poznatoga drvoresca, čiji prekrasno izrađeni stô resi danas durmitorsku zbirku zagrebačkog Etnografskog muzeja. Kao da je predosjećao da će ga upravo sa te strane stići najveća nevolja.

Posljednji puta mi se javio kratko kartom odmah u početku zadnjega rata. Nezadovoljan je kako se postupa u novoosnovanoj Pavelićevoj državi sa srpskim življem i boji se najgorega. Ovaj priprosti drinački seljak pravilno je osjetio u kakovu će nesreću baciti narod takova luda i zločinačka politika. Na reakciju nije trebalo dugo čekati. Prastari antagonizmi i stare mržnje u tome od davnine pograničnom kraju, samo prividno smirene u posljednjih dvadeset godina, ponovo oživješe. Skoro su osnovane četničke jedinice, koje su na ustaška zločinstva odgovorile bespoštednim istrebljenjem muslimanskoga življa. Tim napadima su bila osobito izložena isturena planinska sela, smještena daleko od prometnih putova. A upravo takvo je bilo i Tjentište. Nekoliko puta napadani od četnika, u februaru 1942. godine, za cice zime i po visokom snijegu stanovnici napuštaju Tjentište i sklanjanju se pred mratinjskim četnicima u Hercegovinu. Na tom bijegu, nalazeći se u zalaznici koja je osiguravala glavnu kolonu žena i djece, nestaje Omer u borbi i u snijegu. Žena sa dvoje ženske djece dohvati se prvih muslimanskih sela u Borču i bude kasnije s ostalim preživjelima naseљena kod Banja Luke. Tjentište ostaje otada popaljeno, pusto i nenašljeno.

Pa kad danas navraćam u Tjentište i kad obilazim ona još preostala zgarišta nekadašnjih seljačkih domova, pa kad slušam ciku i veselje omladine i promatram kolone automobila što prolaze novom autocestom, pitam se uvijek ponovo, da li je pravedno da uvijek upravo najbolji moraju žrtvovati sebe, da bi se rodio novi bolji život? Od nove Omerove kuće ni traga se ne pozna. Ostali su samo u korov zarasli temelji stare očeve kuće i oko nje danas zapuštene voćke: šljive, jabuke i one sitne starinske kruške, koje smo toliko puta zajedno kusali ležeći u travi ispod njenih sjenovitih krošanja. Ostala je i stazica, kojom su žene donosile vodu i kućni prag sa kamenom stepenicom zarasлом u koprivu. I kad me uhvati želja da žalujem za poginulim prijateljem i drugom, onda odilazim u Tjentište i podem zaraslim stazama po liva-dama više stare kuće ili pod krošnjama starih voćaka zajedno s mojom Marijanom, pustim da nas zaokupe sjećanja na dane nepomućene mladosti. I tada se diže pred nama lik našega Omera, živ u sjećanju i u pokretima, lik, koji se i u tada dalekom Tjentištu znao izdignuti iznad svakidašnjice.

Njemu, prvom planinarskom vodiču u ovim krajevima, neka je posvećeno ovo nekoliko redaka.

Divljač u Velebitu

Divljač je nerazdvojni i prirodni dio planine, njene faune i vegetacije. Planinarov doživljaj planine ne bi bio cijelovit, kad ne bi sadržavao i ona raznovrsna uzbudjenja, koja izaziva stvarni ili barem očekivani susret s divljim stanovnicima planine. Prokrstariti Velebitom, osvježavati zdravlje i napajati oči širokim divnim vidicima s njegovih vrhova — to su probici za koje se vrijedi potruditi, ali to još nije sve što nam može pružiti boravak u ovoj planini.

Velebit ima bogatu i mnogovrsnu faunu. Bogatstvo životinjskih vrsta uvjetovano je njegovom orografskom, klimatskom i vegetacijskom raznovrsnošću. Na njemu je zastupljeno više stotina životinjskih vrsta, među kojima i dvadesetak vrsta dlakave planinske divljači. Najistaknutije od njih su: medvjed, divlja svinja, jelen, srna, divokoza, vuk, lisica, zec, kuna, divlja mačka, jazavac, vjeverica, tvor, lasica i puh. Od pernate divljači zastupljeni su: tetrojeb, suri orao, sova ušara, sokol, jastreb, jarebica kamenjarka, lještarka te niz srednjih i manjih grabljivica (gavran, vrana, svraka, šojska itd.).

Susrete s divljači planinar doživjava na svoj poseban način. On se naročito ne priprema za takav susret, kao što to čini lovac, kome je to glavni cilj kretanja kroz planinu, ali će ga skoro uvijek živo zanimati posmatranje divljači u slobodnoj prirodi. Kod njega će se pri tome javiti u prvom redu oduševljenje što je video taj djelić prirode, za koji su zoološki vrtovi samo blijadi nadomjestak. Planinski čobani i ljudi koji poslom putuju kroz planinu, kada sretnu neku veću zvijer, obuzeti su prije svega mišlu o mogućoj opasnosti po sebe ili svoje stado, dok ih pojava sitnije divljači manje uzbuduje i oduševljava nego planinare.

Neiskusni planinari, a naročito planinarke, precjenjuju opasnost koja im u planini prijeti od susreta s krupnjim zvjerjkama, kao što su medvjed, vuk i divlja svinja. Zvijeri se boje čovjeka i bježe od njega. Samo u izuzetnim slučajevima, kada se zvijer osjeti ugrozenom, stupit će u borbu s neodlučnim, nespretnim ili usamljenim čovjekom. Nije nam poznat slučaj da je na Velebitu ikada stradao od zvijeri planinar koji se kretao u društvu.

Da pogledamo sada, koju vrstu divljači, kada i gdje planinari mogu vidjeti na Velebitu.

Medvjed se stani u višim i mirnim predjelima Velebita. Tražeći hranu silazi ponekad u podnožje planine, naročito ujesen kada zna napraviti dosta štete usjevima u Ličkom polju. S obzirom da je broj medvjeda malen i da se oni kreću pretežno noću, susreti planinara s njima su vrlo rijetki i bezopasni. Zimu provode skriveni u brlogu. Već u rano proljeće možemo naići na razvaljene stare panjeve iz kojih je medvjed vadio ličinke i mrave, da bi se malo osladio poslije zimskog gladovanja. Ljeti nailazimo na njihove tragove u blizini planinskih lokava. Čobani ih se boje; posljednjih godina su se nešto umnožili i sve češće se među njima pojavljuju medvjedi-štetočine koji ubijaju stoku. Kada bi bilo dopušteno njihovo tamanjenje, medvjedi

na Velebitu vjerojatno bi brzo bili istrijebljeni. Da bi se sačuvao ovaj rijetki ukras planine, medvjed je zaštićen zakonom te pojedini primjerak može biti odstrijeljen samo po odluci uprave šumskog gospodarstva. Pri tome presuda pogađa u prvom redu one koji počnu da prave veće štete i one ostarjele. Cijeni se da sada (u 1966.) na Velebitu ima 50 do 60 medvjeda, pa prema tome opstanak vrste nije za sada na tome području ugrožen. Priče o medvjedovoj agresivnosti prema čovjeku, o njegovoj sposobnosti da baca kamenje i da se koristi komadom drveta kao oružjem u borbi, proizvodi su ljudske maštice, a ne stvarnog iskustva.

S r n u možemo vidjeti na svim dijelovima Velebita i u svako doba godine. Ljeti se ipak više zadržava na visinskim pašnjacima gdje je mirnija od lovokradica i pasa skitnica, dok se zimi češće spušta u niže predjеле gdje lakše dolazi do hrane. Ova umiljata životinja koja nikome ne pravi štetu i nikoga ne napada, ima mnogo neprijatelja ali se ipak uspješno održava na Velebitu. Njena vrsta uspješno odolijeva raznovrsnim neprijateljima samo zahvaljujući opreznosti, brzini i izdržljivosti svojih vitkih nogu, te prilično povoljnim prirodnim uvjetima njenih staništa. Brojno stanje ove divljači oko 1960. godine je dostiglo na Velebitu skoro svoj ekonomski optimum sa oko tisuću i pet stotina grla. Onda je naišla opaka srneća bolest plućni vlasac, zle zime i invazija vukova, pa im se u toku tri-četiri godine broj smanjio na oko jednu četvrtinu. Sada im je potrebno pomoći da se oporave i ponovo namnože. To se postiže tamanjenjem vukova, suzbijanjem lovokradica i postavljanjem po šumi solila i hranilišta za srne.

Malo je planinara koji su na Velebitu proveli nekoliko dana a da nisu vidjeli srnu. Ako se u jutarnjim časovima ili predveče bez buke približe planinskom proplanku, mogu ponekad na njemu zateći cijelu porodicu — srndača, srnu i lane, kako pasu. Povremeno neko od njih prisluškuje, da li se kakva opasnost ne približava iz šume. Divan je to prizor, vrijedan ranoraničkog truda. Veliko je uživanje posmatrati hitre i vješte skokove srne preko krševitih i strmih strana. U toku mirne ljetne noći prijatno je posjediti negdje u blizini planinske kuće i osluškivati ljubavna dozivanja između srndača i srne.

Na početku smo naveli da na Velebitu žive jelenovi i divokoze. Možda bi ispravnije bilo reći da ih danas tamo možda ima, a možda i nema. Jelen je do pred kraj 19. stoljeća živio na cijelom području Velebita. Kada je sticajem nepovoljnih prilika njegov opstanak ovdje bio doveden u pitanje, povlačio se na sjever u šume koje su neposredno povezane s velebitskim šumama. Otud bi se opet vraćao da bi se duže ili kraće vrijeme nastanio u sjevernom Velebitu, održavajući i dalje vezu preko Gorskog kotara sa stalnijim staništem u Risnjaku. Pošto postoje povoljni prirodni uvjeti za opstanak jelena i u južnom Velebitu, tokom posljednjih nekoliko godina poduzeti su pokušaji da se puštanjem u šumu pod Visočicom nekoliko grla jelenske divljači dopremlijenih iz Slovenije, jelen ovdje ponovo nastani. Prostor između Visočice i Razbojne drage vrlo je pogodan za jelenovo stanište. Da li će se konačno ovdje zadržati ili će se tražeći veće društvo preseliti u Sjeverni Velebit, to ostaje da se vidi. Ako prvi pokušaj ne uspije, on će biti još brižljivije ponovljen. Jelen voli dugačke pokrete, pa u po-

trazi za hranom, vodom, mirnim dulibama i spolnim partnerom može prevaliti stotine kilometara, a potom se i ne vratiti u ranije stanište.

Divočine na Velebitu imale su sudbinu sličnu jelenovoj. Sve do pred nekoliko decenija njih je bilo po svima dijelovima Velebita s nadmorskom visinom iznad tisuću metara. Više vrhova i visokih vrletnih strana dobilo je po njima svoje ime. Stalna su im staništa bila u Crnim gredama, Metli, Šatorini, Kozjaku, Zavižanu, Rajincu, Rožanskim kukovima, Samarima, Stolcu, Ošljaku, Svetom brdu, Crnopcu, Tulovim gredama i drugdje. Bile su vrlo kvalitetne jer im je ambijent potpuno odgovarao. Oko polovine velebitske površine pogodan je za život divokoza, pa ih je u optimalnim općim uslovima moglo biti i do nekoliko tisuća. Neka opaka zarazna bolest, uz istovremeni sticaj drugih nepovoljnih činilaca i nikakve organizirane zaštite, doveli su početkom ovog stoljeća do potpunog istrebljenja ove lijepе i korisne visokoplaninske divljači na Velebitu. Kako ni poslije nekoliko decenija nije došlo do povratka divokoza na Velebit putem prirodne migracije, pristupilo se prije pet-šest godina pokušaju njihovog vještačkog nastanjuvanja. Desetak primjeraka, poslije perioda aklimatizacije u zatvorenom šumskom prostoru kod Divosela, pušteno je na slobodu na isti predio gdje i jelenovi. Još se pouzdano ne može reći koliko ih se održalo i da li će to malo stado, inače dosta raznorodnog porijekla, biti dovoljno da se stvori jezgro sposobno za dalje razmnožavanje. Njihovom ponovnom udomljavanju na Velebitu planinari bi se s razlogom radovali koliko i šumari, koji obećavaju da neće odustati od napora da divokozu vrate u njenu staru postojbinu.

Divlje svinje nisu primjećivane na Velebitu u razdoblju između dva Svjetska rata, pa se mislilo da su se i one odavde povukle zauvijek. Međutim, u toku Drugog svjetskog rata povratilo se nekoliko čopora, vjerovatno preplašeno ratnim gužvama iz neke bliže bosanske planine. Dosta brzo su se razmnožile, tako da ih danas ima desetak čopora, sa ukupno nešto preko stotinu komada. Kreću se po cijelom Velebitu, a silaze i u polja u podnožju gdje prave znatnu štetu usjevima. One nisu posebno zaštićene propisima o lovу. Planinari često nailaze na tragove njihovog zadržavanja, na temeljito prerovane livade i okrajke planinskih pašnjaka, na stazu koju čopor napravi u šušnju idući kroz šumu u koloni. Oni koji se na vrhove penju poprečnim strmim pravcima mogu naići i na dnevno boravište svinja u gustoj klekovini, gdje se obično i legu. Pošto se normalno kreću samo noću, i to vrlo oprezno, prava je rijetkost da ih planinar vidi. Ako se to i dogodi, susret je sasvim bezopasan, osim što će se obje strane malo prestrašiti.

Vukovi su najnepoželjniji stanovnici Velebita. Oni su otvoreni neprijatelji ne samo svih domaćih životinja, od kokoši pa do konja, nego i svih vrsta divljači, počevši od šumskog miša pa sve do medvjeda. Kao teški štetočina vuk je ucijenjen već stoljećima u skoro svim državama svijeta, ali opstanku njegove vrste još ni izdaleka ne prijeti opasnost. Ovom općem neprijatelju svega živog ne možemo ipak odricati neka svojstva vrijedna divljenja. On je hrabar do drskosti, izdržljiv i intelligentan, a vučica je vrlo brižljiva majka spremna i na smrt kada brani svoje vučiće. Vuk se čovjeka kloni koliko god može. Samo zimi dok se kreće u čoporu ili kad ga ljuta glad na to natjera, odlučit će se da napadne usamljenog i bespomoćnog čovjeka.

Trovanjem i drugim načinima tamanjenja poslije prošlog rata vukovi su u Južnom Velebitu bili skoro potpuno uništeni, a u Sjevernom svedeni su na mali broj. Relativni mir na vučjem frontu nije međutim vladao duže od pet-šest godina, pa je opet nastupio period njihovog haračenja po velebitskim šumama i pašnjacima. Budući da su vrlo pokretljivi i velike skitnice, teško je ocijeniti makar samo i približan broj vukova na Velebitu. Planinar nema razloga da se boji susreta s vukom. Zbog opreznosti ove zvijeri do bliskog susreta neće ni doći, pogotovu od proljeća do jeseni, a ni zimi ako se planinar ne kreće osamljen. Zimi se treba pričuvati od gladnog vučjeg čopora i vučjih svatova i kroz planinu se kretati u društvu, po danu ili pak naoružan.

Bliski vukov srodnik čagalj na Velebitu se rijetko viđa. Samo neki doluta iz sjeverne Dalmacije u južni Velebit, pa ako uspije da umakne vukovima, povuče se opet na jug. Risa na Velebitu nema od kraja prošlog stoljeća. Od dlakave divljači niskog lova najznačajnije vrste iz roda zvijeri svakako su: lisica, kuna, divlja mačka i lasica.

Lisica se zadržava na nižim planinskim kosama i u podnožju planine, ali se ljeti kreće i po višim predjelima. Prilično je razmnožena pa pravi velike štete uništavajući mlade srne, zečeve i ptice. U mirnijim šumskim rajonima luta i po danu tražeći plijen, pa je planinari imaju prilike vidjeti, naročito kada zanesena lovom postane manje oprezna. Kuna zlatica prilično je prorijedena lovom zbog skupocjenog krvnog. Ona se drži viših šuma, dok se njen bliski srodnik, kuna bjelica, nalazi pretežno u nižim šumama. Divlja mačka najrađe se zadržava u mirnim srednjim visokim i nižim stjenovitim predjelima, gdje ima i crnogorice. Teško je na nju naići, jer je to noćna zvjerka, oprezna poput lasice. Živi stalno naseljena, osim dok se pari i dok podiže mладunce. Ako planinar dođe ispod drveta na kome se pritajila divlja mačka, malo je vjerovatno da će je uočiti, jer je boja njene dlake slična kori drveta. Ona je zaista drski razbojnik, koji napada čak i mlade srne. Ipak ne skače iz čista mira čovjeku na potiljak i na lice da bi mu iskopal oči, kako se to često priča, ali ipak će prihvati borbu i s čovjekom, ako je pritješnjena i prinuđena na samoobranu.

Iz porodice kuna na Velebitu žive još jazavac i tvor, koji vole niže šume i planinske okrajke, gdje su bliže obrađenim poljima i naseljima. Hrane se biljnom hranom i sitnim šumskim životinjama. Jazavac zimu provede u svojoj majstorski uređenoj jami, za koju se često mora boriti s nepoželjnim gotovanom, tetom lijom.

U starim bukovim šumama na većim visinama vrlo je rasprostranjen mali glodar puhan. Pomoću svog kitnjastog repa on spretno poput vjeverice preskače s grane na granu. Noću puhanovi traže hranu, obično bukov žir i drugo sjemenje, ali ne zaziru, ni od ptičjeg gnijezda. Verući se po drveću za tihih ljetnih noći oni toliko piskutaju, da od toga sva šuma kojiput jeći. Zimu prespavaju u šupljim deblima ili u pušinama.

Na kraju da spomenemo i najneviniјeg člana sitne dlakave divljači, šumskog zeca. Nastanjuje kako okrajke šuma podno Velebita tako i visinske pašnjake između najviših vrhova. Visinski zec, a naročito njegovi mladi, mnogo jače su izloženi napadima svih vrsta dlakava i pernatih grabežljivaca nego poljski zec. Zbog toga im je broj veoma ograničen, iako ih lovci na planini rijetko odstreljuju. Ono malo

što ih ima, skriva se preko dana u šipražju, na okrajcima šuma ili u gustom klekovini bora, pa ih zato planinari dosta rijetko vidaju.

Tetrijeb je najistaknutiji predstavnik pernate divljači visokog lova na Velebitu. Živi na visinama iznad tisuću metara. Staništa su mu oko mirnih vrhova pokrivenih šumom u kojoj su zastupane četinjače. Na Velebitu ih ima svega oko stotinjak primjeraka, od čega je veći dio na sjevernom dijelu planine. Primjećivan je u revirima: Laktin vrh — Dabri, Crna Duliba — Metla, Crne grede, Čadeška kosa — Bijele grede, Štirovača, Konjska draga — Begovača i Visočica — Badanj. Vrlo je oprezan i teško je približiti mu se. Samo u travnju i svibnju, dok u zanosu pjesmom osvaja ljubav koka, tetrijeb postaje neoprezan. Tada mu se u svitanje prikradaju lovci, koji ne žale truda da dođu do tako rjetkog i vrijednog trofeja. U toku proljeća i ljeta planinari će imati prilike da nađu i na divlju koku, ali će i nju vidjeti samo za trenutak, dok u bučnom niskom letu ne zamakne za krošnje drveća. Ako pri tome nađu na gnijezdo, obično slabo skriveno, pored staze, sa desetak jaja, poštedit će ga, naravno, pa i zakloniti na neupadljiv način s kakovom granom da ne budu na pogledu grabljivicama. Kada gnijezda ne bi stradavala tetrijeb bi se brzo namnožio. Kuna je najopasniji tetrijevov neprijatelj na Velebitu, ali mu jaja i mlade tamane također druge zvijeri i pernate grabljivice.

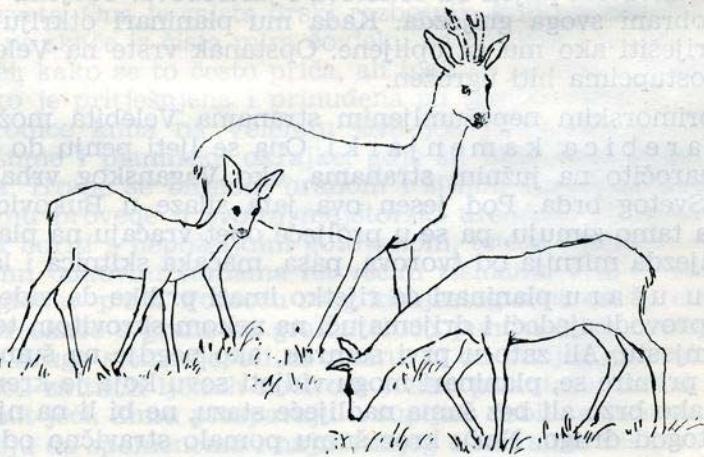
Planinarima je drago posmatrati velebitskog surrogatra, kako odmijerenom brzinom jedri oko vrhova, pretražujući oštrim okom tlo ispod sebe, vladajući suvereno zračnim prostorom nad Velebitom. Prijatno je čuti njegov oholi kliktaj. Divimo se njegovoj hrabrosti i snazi, bez obzira što ovaj veliki pernati razbojnik i naša najveća grabljivica pravi velike štete na šumskoj divljači pa i na sitnijoj stoci. Napada sve: od malih ptica i miševa do jagnjeta, srne i lasice. Često otima već uhvaćeni plijen od sokolova i jastrebova. Čovjeka će napasti samo u obrani svoga gnijezda. Kada mu planinari otkriju gnijezdo, neće pogriješiti ako mu ga oplijene. Opstanak vrste na Velebitu neće takvim postupcima biti ugrožen.

Na primorskim nepošumljenim stranama Velebita može se naći na jata jarebica kamenjarki. Ona se ljeti penju do pod same vrhove, naročito na južnim stranama, oko Vaganskog vrha, Babinog jezera i Svetog brda. Pod jesen ova jata silaze u Bukovicu i Ravne Kotare da tamo zimuju, pa se u proljeće opet vraćaju na planinu gdje su im gnijezda mirnija od tvorova, pasa, mačaka skitnica i lasica.

Sovu ušaru planinari će rijetko imati prilike da vide po danu. Ona dan provodi sjedeći i drijemajući na nekom skrovitom teže pristupačnom mjestu. Ali zato u prvi sumrak, ako negdje na šumskoj stazi zastanu i primire se, planinari mogu vidjeti sovu koja je krenula u noćni lov, kako brzo ali bez šuma nadlijeće stazu, ne bi li na njoj otkrila zeca ili štograd drugo. Noću kroz šumu pomalo stravično odjekuje sovin dozivanje »u-hu, u-hu, bu-hu...«. Neupućeni mogu lako da se i uplaše, ali bez razloga, jer upravo ovo javljanje oprezne sove znak je da u blizini nema nikakve zvjerke. Sovu bi je svojim velikim očima, kojima vidi u mraku, i svojim savršenim sluhom sigurno otkrila i prestala se javljati.

Vidjeli smo na nekoliko primjera kako planinari doživljavaju viđenje s divljači, pa bi sada mogli da se zapitamo, kako divljač doživjava viđenje s planinarima. Pokušajmo si to zamisliti ovako: »Pošto vi niste lovci i nemate zle namjere prema nama, pogledajte i vi ljepote naše planine, ali nastojte da što manje narušavate mir u našoj kući!«. To bi nam otprilike kazali i vodeći ljudi lovne privrede u ime divljači koju štite. Za uspješan opstanak i napredak najljepših zaštićenih vrsta divljači neophodan je ne samo odgovarajući prirodni ambijent, klima i hrana, nego i mir u prebivalištu divljači. Velebitski mir narušavaju pored vukova još i lovokradice, psi skitnice, planinski čobani i njihova stada, sakupljači šumskih plodova, lovci i planinari. Planinari nisu slučajno stavljeni na zadnje mjesto. Po ocjeni lovnih stručnjaka planinarenje za sada ne predstavlja opasni vid uz nemiravanja divljači, jer se »planinari mirno kreću određenim stazama i razumno se odnose prema zaštićenoj divljači«. Tako zaista i treba da bude. S planinarskih staza i vrhova imamo najljepše vidike, pa čemu onda nepotrebno lutanje kroz šumu. Planinska tišina prija i čovjeku, zato se klonimo bučna dovikivanja i bezrazložna otiskivanja kamenih gromada niz strmine.

Planinari, šumari i lovci mogu lijepo suradivati u pitanjima zaštite šume i šumske divljači. Oni se na planini uvijek prijateljski susreću i jedni drugima mogu često biti od koristi. Pored toga šumarske i lovačke kuće i skloništa u Velebitu često dobro dođu planinarima da se u njih sklone, kao god što lugari i lovci rado i često svraćaju na odmor u planinarske kuće i skloništa.

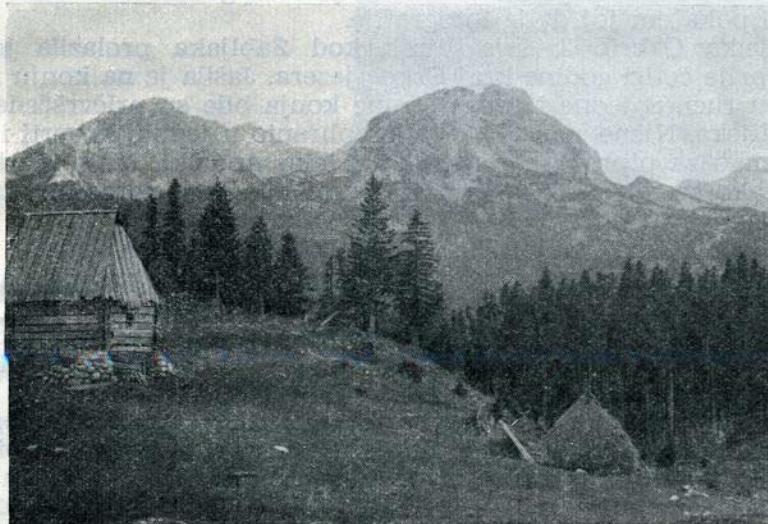

Na Savinom kuku u Durmitoru

Sjedio sam sa svojim planinarskim drugom za stolom u žabljačkom restoranu »Obnova« i dogovarao se za sutrašnji pohod na durmitorske vrhove. U restoran ulaze dvoje turista, drug i drugarica i zauzimaju mjesto za stolom očekujući konobara da naruče večeru.

— Ova drugarica čini mi se od nekud poznata, rekao sam prijatelju. Prisjećam se grupe novosadskih planinara, koju sam prije pet šest godina susreo u Logarskoj dolini u Sloveniji.

— A i ona tebe nekako sumnjičavo promatra, primijeti moj prijatelj s malom primjesom zlobe.

Durmitor: lijevo Savin kuk, desno Meded

Njen suputnik, okrenut leđima, odjednom se okreće prema meni i reče:

— Oprostite, da li ste vi drug Jagačić?

Imao je pravo. Bili su to Zvonka Cvejić (sada Kovačević) i njezin suprug Rade Kovačević, novinar iz Srijemskih Karlovaca, oboje pasionirani planinari. Pozvali smo ih za naš stol i tako se naše planinarsko društvo udvostručilo. U razgovoru smo doznali da su zajedno posjetili mnoge planine, među ostalim Mont Blanc, Olimp, Rilu i druge planine u našoj zemlji. Zvonka i ja obnovili smo sjećanje na ostale drugove i drugarice, planinare iz Srijemskih Karlovaca i Novog Sada, koji su 1958. posjetili Logarsku dolinu. No, glavna tema razgovora bio je Durmitor. Složili smo se, da ujutro krenemo na Savin kuk. Krenut ćemo rano. U pet sati pridružit će nam se kod Crnog jezera Zvonka i Rade.

Više puta u noći zagledao sam se u nebo. Nebo je bilo posuto zvijezdama. Rano ujutro okupili smo se na Crnom jezeru, odakle polaze, uglavnom svi planinarski putevi u masiv Durmitora. Krenuli smo lijevo, markiranim putem, kroz crnogoričnu šumu. Jutarnje sunce je sve više i sve jače obasjavalo šumu i jezero u kojem se ogledavao Međed, Čvorov Bogaz, Crvena greda i čitava okolica. Našu pažnju na izlasku iz šume privuklo je stado ovaca koje nam je dolazilo u susret. Zahvalan motiv za planinare fotoamatere!

- Bili me htjeli fotografirati? — odvažno nas je, poslije pozdrava nagovorila mala čobanica u pohabanoj odjeći i s torbicom na leđima. Udovoljili smo njezinoj molbi. Pitam je:
- Odakle si ti?
- Iz Virka — odgovorila je.
- Iz Virka — prisjetih se ja. Onda ti sigurno poznaješ ovu drugaricu na slici koju sam slikao prije četri godine na Crnom jezeru, i pokažem joj dvije fotografije.

Andelka Gabrić iz sela Virak kod Žabljaka prolazila je rano ujutro, prije četiri godine kraj Crnog jezera. Jašila je na konju i imala pletivo u ruci. S jedne i druge strane konja bile su pričvršćene kante punе mljeka. Njene sam fotografije pohranio u jednoj koverti i uvijek ih spremao za otpremu. Obećao sam tako Andelki. Mala Marica Kasalica, tako se mlada čobanica zvala, uzela je dvije fotografije u ruku i zagledala se u njih...

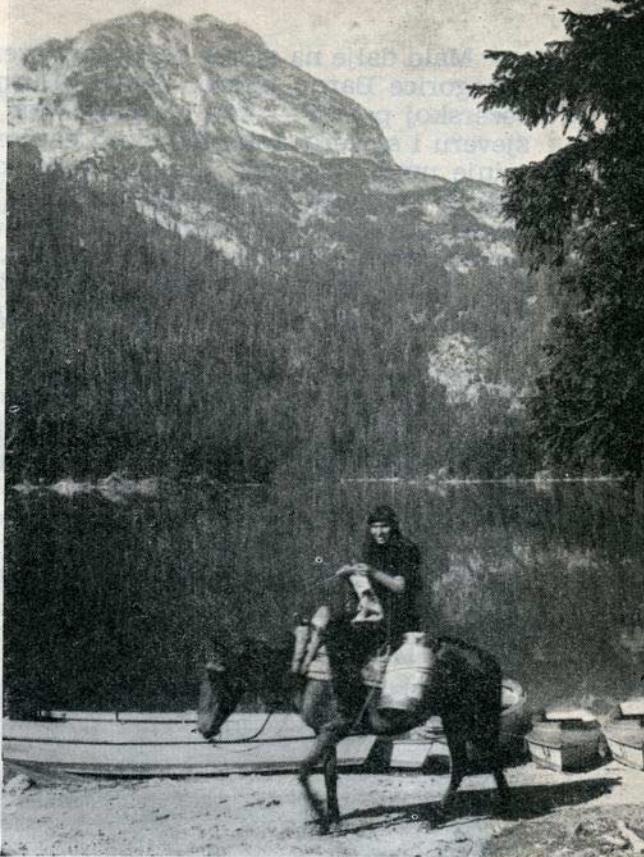
— Jest, poznajem je. To je Andelka Grbović, ne Gabrić! Znam, ona se jednom slikala kod jezera. Slikao je neki turista, pripovijedala je u selu...

— E, vidiš, ja sam je slikao. Molim te lijepo, da ove fotografije uredno spremiš u torbicu i da ih neoštećene predas drugarici Andelki. Pozdravi je i ispričaj me.

Dugo je Andelka Grbović iz sela Virka čekala na moje fotografije. Ali, sada je sve u redu, lakše mi je. Smatram, da sam iskupio svoj grijeh. Mala Marica Kasalica sigurno neće na svoju fotografiju čekati tako dugo. Jamčim!

Uhodanim putem pošli smo dalje. Visoku i gustu crnogoričnu šumu kojom smo proklazili u okolini jezera, zamjenilo je nisko raslinje. Sunce je već u punoj snazi. Sada već jasnije vidimo svoj put. Savin kuk, i malo dalje Šljeme, su izložili svoje položene strane prema jugoistoku. Planinarska markirana staza vodi nas jednim prodorom između Savinog kuka i Šljemena, držeći se Savinog kuka. Očito se vidi, da je tu nekada bio prosječen bolji i prohodniji put. Učinili su to prije Prvog svjetskog rata Crnogorci. Čitav jezersko-šaranski bataljon crnogorske vojske radio je ovaj put, da bi kralj Nikola mogao doći na konju na Savin kuk. Put je na mnogo mjesta sada oštećen. Ponovno susrećemo male čobane.

— Savin kuk? Pitamo.
— Evo ga, tu, desno od Vas, pokazuju nam u pravcu jednog eksponiranog visa, obraslog travom.
— A ono tamo, naprijed, više — zastali smo iznenadeno i upitno pokazivali rukom prema vrhu?

*Andelka Grbović
iz Virka kod Žabljaka
Foto: T. Jagićić*

— To je Kulina, odgovore nam čobani.

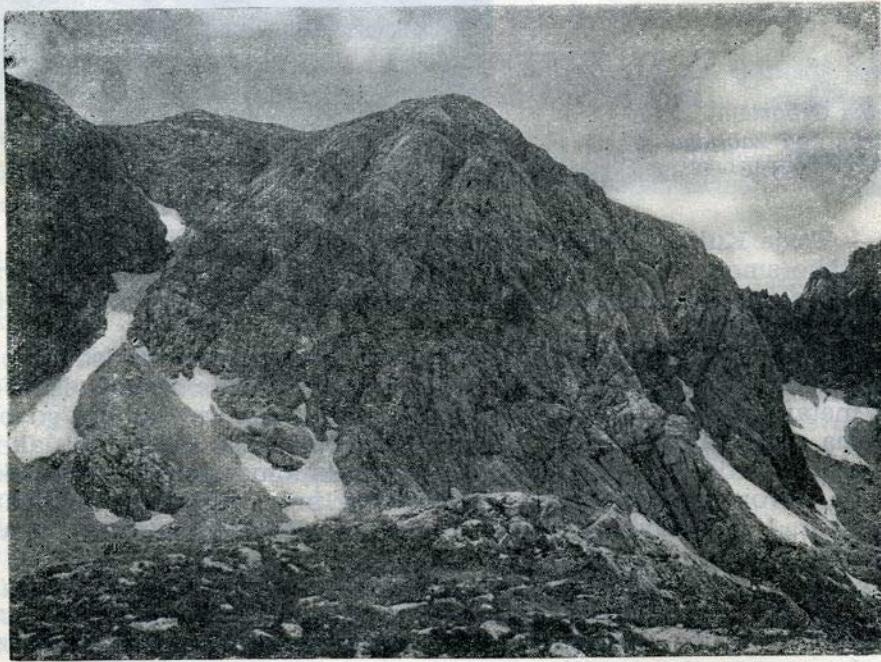
I tako smo ovdje na licu mjesa saznali, da je jedan niži vrh, zvan Savin kuk, dao svoje ime čitavom onom masivu, što se iz Žabljaka vidi lijevo od Međeda.

Još malo lagano uspona i stižemo do uređenog izvora ledene planinske vode. To je čuveni izvor Savina voda, na nadmorskoj visini od 2212 metara. Jedan od najviših izvora u našoj zemlji. Predaja govori, da je na ovom mjestu jednoč boravio Sava Nemanjić sa svojim đakom i umoran osjetio žed. Prekrižio je svojim štapom zemlju i — potekla je voda. Izvor na ovom mjestu predstavlja pravi užitak za planinare. Kod izvora smo ostavili svoje naprtnjače na brizi dvojice malih čobana i pošli na sam vrh...

I, kao da sada, pišući ove retke, još uvijek stojim na vedrom i sunčanom danu na vrhu Savinog kuka! I ne znam, gdje da pogled zaustavim. Ravno ispred nas, ispod samog Međeda, okruženo gustim kompleksima crnogorice, preljeva se na suncu Crno jezero. Vidi se samo Veliko jezero. Malo je sakriveno Mededom. Njegove šljunkovite plaže vijugaju rubom jezera i u skladnom su kontrastu s čitavom okolicom. Odlično se vidi, kako čamci brazdaju njegovom površinom. Prizor, koji je za dugo prikovoao naše oči i koji ih je ponovno zvao.

Malo dalje na sjever od Crnog jezera prekinulo je taj šumski pojas crnogorice Barno jezero. Hotel »Durmitor«! Žabljak! Pitoma sela na Jezerskoj površi — kao na dlanu. Sav taj divni prizor uokviren je na sjeveru i sjeveroistoku dubokim kanjonom Tare. Nitko od nas ne spominje umor ili ručak. Duboko dolje, na dnu puste i krševite Karlice, ruši se kamenje, poremećeno dugim i brzim skokovima divokoza. Ponekad taj veličanstveni mir i duboku tišinu naruši dozivanje čobana. A kada nam pogledi preskoče Karlicu, poziraju nam — da, upravo bi ovaj izraz najbolje pristajao — poziraju nam najviši durmitorski vrhunci. Čitava centralna skupina s najvišim, Bobotovim kukom na celu.

Tu sasvim lijevo, najbliže našem stajalištu, počinje dugi greben Šljemena (2477 m), dalje desno, malo pozadi je Bandijerna; Zupci pokazuju izazovno samo vrške svojih »zubiju«. Slijede Minin bogaz, nešto bliže nama Terzjin bogaz, a zatim odulja i visoka greda, gospodar ove nezaboravne panorame, Bobotov kuk (2522 m). I onda kada smo se opet okrenuli jezerskoj visoravni, Pošćenskom, Ribljem i Vražjem jezeru, ponovno je taj dominantni vrh privlačio naše poglede. Višesatni boravak na Savinom kuku bližio se kraju. Nismo imali riječi da izrazimo sve naše osjećaje, ali jedno smo sigurno znali: naš slijedeći cilj bit će Bobotov kuk.

Durmitor: Savin kuk

Kako smo osvojili Nevidio

Dva posljednja dana jula i prvog dana avgusta 1965. godine u kanjonu Nevidio vodili su crnogorski planinari mučnu borbu za svaki metar rastojanja. Ekspediciju je sačinjavalo osam iskusnih planinara PD »Javorak« iz Nikšića: Miloš Bojanović, službenik; Boško Vulanović, nastavnik fizike; radnici: Stevo Vujičić i Ratko-Gaga Lučić; Mijo Kovačević, pravnik; studenti: Božidar-Frinjo Kontić, Nikola Mrvaljević i Pavle Vučurović; dva snimatelja Beogradske radio-televizije: Milan Pešić i Milan Tadić, i novinar »Politike« Vlado Mićunović.

U sivilu crnogorskog krša, tamo gdje su se prije stotina hiljada godina prilikom velikih geoloških poremećaja sukobili obronci Durmitora i Vojnika, usječen kroz ljutu stijenu leži kanjon Male Komarnice, posljednji osvojeni kanjon u Evropi. Ljudi su ga nazvali Nevidio, Nevidbog ili tačnije Neviđbog, jer je misterijom obavijeno nepristupačno čudovište sve do nedavno uspijevalo da sakrije svoje mračne odaje od čovjekovog oka. Mada su mnogi od davnina pokušavali, nitko nije uspio da prede divljim kanjonom o kome je ispredano bezbroj predanja i čudnih fantastičnih priča.

Razjapljene čeljusti nemani kanjona čekaju spremne da progutaju sve što dohvate. Ako bi se u kanjon okliznulo jagnje ili goveče, nestalo bi bez traga i glasa. Nevidio je progutao i nekog pastira Gala, pa je ljudima samo ostalo da to mjesto nazovu Galov mramor. Kakve li sve tajne skriva Nevidio iz poslednjih krvavih ratova, kad su baš ovdje vodene borbe do čovjekovog istrebljenja...?

Do kanjona se dolazi od Šavnika, tog dosadnog i ružnog gradića, bezobzirno stješnjenog ograncima okolnih planina. Ako nastavite kolskim putem koji vodi kroz pravu kamenu pustinju, iznenadit ćete se kad ugledate, za ovaj kraj neshvatljivu pitominu sela Pošćenja, s njegova dva divna jezerska »okta« bogata ribom i raznovrsnom ljepotom. Svud unaokolo su pašnjaci i raskošne zelene baštice. Podele li još malo naprijed, naći ćete se pred ulazom u Nevidio, ispred kojeg se, na stotinjak metara, u bezbroj vodenih niti razliva veliki vodopad Grabovine.

Impozantnost ulaza u Nevidio, koji podsjeća na čudno izduženi portal uklesan u stijeni, uvećava nedavno izgrađeni most što prejahuje kanjon s jedne strane na drugu.

Prvi organizovani pokušaj za osvajanje Nevidia izvela je 1957. godine ekipa beogradskog »Geozačvoda«. Ona je imala namjeru da istraži kanjon za potrebe hidroenergetskog sistema »Gornja Zeta«, jer je već odavno razrađena konceptacija za potapanje Šavnika i izgradnju ogromne akumulacije od 415 miliona kubnih metara vode. U tu svrhu bi ispred ulaza u kanjon bila izgrađena brana kako bi se voda Male Komarnice podzemnim kanalom odvodila u glavnu akumulaciju. To bi, kažu stručnjaci, bila najjeftinija vodena energija u našoj zemlji. Ali ova ekipa se ubrzo morala vratiti neobavljenom poslu. Od tada je nepristupačni kanjon sve više počeo da golica radoznalost geologa, speleologa, planinara i avanturista.

Prošle godine u Nevidio je krenula druga ekspedicija, koju su sačinjavali članovi Planinarskog saveza Srbije i Crne Gore, grupa saradnika Beogradske radio-televizije i filmskih novosti, kao i neki novinari. Akcijom je rukovodio speleolog dr Jovan Petrović, docent Beogradskog univerziteta. Visok vodostaj, nedostatak opreme, glomaznost ekipe i neki drugi razlozi prinudili su ekspediciju da i toga puta prizna svoj poraz pred Nevidiom. S porazom su se, izgleda, najteže mirili nikšićki planinari, koji su tada čvrsto riješili da se ponovo uhvate u koštar s divljim kanjonom. Zato su obavili duge i marljive pripreme za novi pohod. Mladi su vježbali u Prenju, a stariji u okolini Nikšića. Od Armije su otkupili potrebnu alpinističku spremu. Čekao se još samo dan odlučne bitke s Nevidiom.

Pored samog ulaza u kanjon planinari su podigli logor u kojem su detaljno razradili plan pohoda. »Ići ćemo nizvodno, kao i prošle godine — objasnio je vođa ekspedicije Bojanović. Ako se zaglavimo u kanjonu pokušat ćemo s bočnim napadom tj. u tom slučaju moramo pronaći najmanju visinu stijene i pomoći kono-paca izići iz kanjona...«

PUT U NEIZVJESNOST

Odluka je donesena u četvrtak, 20. jula: Sutra, tačno u 10 časova, ulazimo u Nevidio! Uveče smo se kao i obično okupili oko logorske vatre. Tišinu i plavetnilo prijatne ljetne noći remetili su samo ujednačeni šum Komarnice i svjetlucanje hiljada zvijezda i svitaca koji su naizmjenično palili i gasili svoju svjetlost. U logor su stigla radoznala djeca sa obližnjeg katuna noseći pune boce toplog ovčjeg mlijeka. Uvrijedili smo te male nove poznanike pitanjem pošto prodaju mlijeko, jer smo bili zaboravili da smo daleko od grada, tu gdje su se još održali stari zakoni gostoprимstva. Zato smo, ispijajući gustu ovčetuvinu, morali da smisljamo kako da, ipak, tim dječacima i djevojčicama, pod vještim izgovorom nadoknadimo vrijednost ponudenog mlijeka. U stvari, ispod te spoljašnje maske prividne mirnoće, logor je skrivač svoje uzbudjenje i nervozu. »Šta li nas tamo čeka? — pitali su se članovi ekspedicije. Da je jednostavno pobijediti Nevidio, ljudi bi, sigurno, to davno uradili, a naročito vitalni i lukavi Durmitorci.«

Iste noći je odlučeno da zbog velikih opasnosti i napora, u čelnu, takozvanu udarnu grupu uđu samo najprekaljeniji planinari, dok će svi ostali biti svrstanii u jednu od pomoćnih grupa: za dotur potrebnog materijala, za snabdijevanje, ili u grupu za obezbjedenje kanjona od primicanja pastira i stoke, što bi moglo da prouzrokuje pogibeljno obrušavanje kamenja niz strme strane Nevidia. Nekoliko iskusnijih planinara se teško uvrijedilo što im nije dopušteno da budu u prvoj, udarnoj, grupi.

U petak, tačno u određeno vrijeme zagazili smo u Komarnicu i, s bijelim rudarskim kacigama na glavama, prošli kroz uska »vrata« Nevidia. Iz logora nas je ispratio buket ruku i šarenih marama s gromkim pozdravom »Srećno«, kojim se i rudari ispraćuju pri silasku u rudarsko okno.

Već posle stotinu metara pređenih u nepoznato, pred nama se ispriječio jedan duboki vir.

ČUDESAN SVIJET LJEPOTE I STRAVE

Poučeni neuspjehom iz prethodnih pokušaja za osvajanje Nevidia, ovoga smo se puta postarali da se što je manje moguće opteretimo prtljagom, jer je ona bila glavna kočnica za naše brže kretanje. No i pored svega toga imali smo mnogo užadi, karabina i klinova, a naši torbacibili su puni drugih neophodnih stvari: odjeće, hrane i lijekova. Posebnu teškoću predstavlja je transport skupocjenih televizijskih kamera, filmova, velikog broja foto-aparata, amaterskih kamera i drugoga.

Svaka nova prepreka u kanjonu tražila je da pronademo nov i originalan način kako da je savladamo. Veliko iskustvo alpinističkih veterana, upornost i vitalnost ostalih članova ekspedicije nijednom nisu pokleknuli, pa čak ni onda, kada bi svakome drugome izgledalo da je u bezizlaznom položaju. Sporo ali sigurno otimali smo korak po korak od divljine.

U kanjon smo ušli s posebnim raspoloženjem koje su kod nas, za nekoliko dana, stvorile čudnovate i stravične priče mještana o Nevidiju. Iako u njih razumski nijesmo vjerovali one su kod svakoga od nas ostavljale dubokog traga. Međutim, ničeg takvog nije bilo. Prvi dodir s Nevidiom zasjenio naš je neopisivom ljepotom, nekako neobičnom i čudnom, na koju čovjek nije navikao, koju nije banalizirao svojim ranijim dodirom. Ostavivši za sobom vrata kanjona, cijelim putem smo se pitali, da li su to u stvari vrata pakla ili raja. Sada, kad je razbijen mit o neosvojivosti posljednjeg kanjona u Evropi, nama se čini da bi na njegovom ulazu trebalo napisati da je to istovremeno i raj i pakao!

HODNICI KAO IZ BAJKE

Prvi buk smo preplivali. Kamere, upakovane u polivinilske kese, stavljene na dva gumena čamca, zavezali smo konopcima i odvukli na drugu stranu. Kad nismo plivali, skakutali smo s kamena na kamen. Ogromne otrgnute stijene, koje je voda stotine hiljada godina podlokavala tražeći sebi prolaza posle velikog odronjanja, glatke su i klizave kao staklo, naročito kad su vlažne. Kanjon se sve više sužava. Pogledali smo uvis: Preko pola kilometra iznad naših glava uzdiže se potpuno vertikalno usječena stijena! Kao da je testerom izvađen uski dio, širok koliko i kanjon. Ispod nas, u vodi koju gazimo ili kojom plovimo na gumenim čamcima, bjelasa se usitnjeno kamenje.

Hodnik u stijeni je potpuno prav, uzan i dugačak oko 50 metara. Nešto ljepše je teško zamisliti. Svi smo zadovoljni. Sjedamo u čamce i voda nas sama nosi. Nevidio nam otkriva nove čari. Čudna asocijacija: neko je u akustičnom uzanom kanalu, gdje je voda neobično tiha, zapjevao pjesmu o venecijanskim gondoljerima, i svi smo je prihvatali. Iako nijesmo imali dovoljno vremena za divljenje ljepoti i za sentimentalne izlive, ovoga puta smo morali da napravimo izuzetak. »Kako bih unovčio taj kutak raja samo da je negdje drugdje« — glasno je razmišljao jedan od naših, koji je u ljepoti vidio novac. I ko zna koliko bismo se tu zadržali da nije nekoliko kamenčića sletilo odozgo ogromnom brzinom u vodu. Bila je to opomena da treba ići dalje.

Ekspedicija u logoru pred ulazom u Nevidio prije polaska

Foto: V. Mićunović

RUČAK U ŠEĆERNOJ DOLINI

Prvog prepodneva išli smo brže nego obično. Savladali smo nekoliko tjesnaca i drugih prepreka. Pojedinim značajnijim mjestima u kanjonu dali smo imena, koja su crvenom bojom upisana na stijene. Tako jedno jezerče, u kojem se Bojanović u punoj opremi prevrnuo sa čamcem, dobi ime Miloševa kada; jedno proširenje kanjona, puno sunca i pogodno za odmor — Sunčana dolina; zatim Milanov tjesnac, Mahniti buk, i tome slično.

Kanjon nije sličan sebi samo za ono kratko vrijeme kad je sunce u zenitu i kad se njegovi zraci pod pravim uglom zavuku dolje, sve do dna mračnih dubina. Ali, to je tako kratko trajalo, da smo bili prosti ošamućeni, kao kad bi nas uveče, u mračnoj ulici zasjenili farovi automobila. Poslije toga je kanjon opet postao mračan, hladan i tajanstven. Oprezno smo koracali u neizvjesnost. Već davno smo prošli mjesto do kojeg je doprla prošlogodišnja ekspedicija, iako se tada vjerovalo da je u kanjonu ostalo još svega 150 neosvojenih metara. To su uporno tvrdili Bojanović, Vulanović i ostali iz prošlogodišnje ekspedicije. Medutim, ubrzo su se uvjerili da je tih 150 metara »narasio« u pun kilometar i po!

Poslije nekoliko sati provedenih u hladnoj vodi, počeli smo da drhtimo od hladnoće. Bili smo gladni. Zato smo se obradovali ugledavši jedno od većih proširenja u kanjonu. Srušene stijene su haotično razbacane. Za veliko čudo, između njih ima i zemlje, s koje se podiže neobična mala šuma tankih stabala visokih jedva do iznad koljena. Listovi na njima su krupni, jako zeleni i rijetki. Odlučismo da se malo ogrijemo na suncu i potkrijepimo snagu hranom. To je u stvari bio naš prvi ručak u kanjonu. Organizmi su nam tražili kaloričnu hranu, pa neštendimice navalismo na šećer i pojedosmo ga do poslednjeg zrna. Po njemu mjestu dадосмо име Šećerna dolina.

Zatim ponovno namazasmo kožu vazelinom i drugim mastima, da bismo u vodi što bolje očuvali toplotu, i nastavili smo put. Ponegdje su obrušene stijene sasvim zatvarale kanjon, pa smo ih morali uz pomoć klinova i užadi prelaziti sa strane, ili odozgo, na nekoliko desetina metara iznad vode. Nekad smo ronili ispod njih, a nekad smo se opet, uz pomoć »zračnih liftova«, munjevito prebacivali s jedne stijene na drugu. Na najtežim mjestima smo ostavili pobijene klinove i zavezana užad, kako bismo se u slučaju nužde mogli vratiti istim putem kojim smo i došli.

Huk vode koja nas je zasipala hiljadama sićušnih kapljica »vodene prašine«, postajao je s vremena na vrijeme tako jak, da smo mogli da se sporazumijevamo jedino mimikom i pokretima ruku.

VELIKA POGREŠKA

Odjednom je pred nama iskrsla jedna od najtežih prepreka u cijelom kanjonu. Da je čovjek danima razmišljao o tome kako će je učiniti što težom i složenijom, ne bi mu to tako pošlo za rukom. Tu je i vodopad, i tjesnac iznad njega, i obrušene stijene ... i buk! Bili smo iscrpljeni i ostali bez hrane, a noć se primicala! Naprijed se nije moglo. Šta da se radi?! Najbolje je rješenje zanoćiši tu. Ali, pokazalo se da je i to nemoguće. Posle dvadesetak minuta izdržali smo prvo veće »bombardiranje« kamenjem koje se obrušavalo odozgo i, poput male eksplozije, pored nas se razbijalo u paramparčad. Kasnije, uz zaglušujuću zlokobnu tunjavu, počelo je da pada i krupnije kamenje. Lijepili smo se uz stijenu da bi nas kamenje preskočilo, ali je ono često udaralo u suprotni zid kanjona i mnoštvom sitnih komadića zasipalo naše kacige i tijela. Bili smo nemoćni. Jedino je rješenje da pobjegnemo s toga opasnog mjesta. — Ali kuda?! Naprijed — nemoguće. Nazad nijesmo htjeli. Neko je predložio da pokušamo da savladamo bočnu stijenu, što bi nam omogućilo da izadeemo iz kanjona. Taj najluđi prijedlog (nestabilan teren bio je strahovito opasan za kretanje) prihvaćen je poslije kraće prepreke, valjda samo zato što su ljudi bili umorni i što su svakoga trenutka očekivali kamen u glavu. Umjesto da se vratimo nešto malo uzvodno i da u jednoj pećini pored vatre potražimo sklonište u kojem bismo sigurno proveli noć, izabrali smo put u gotovo sigurnu smrt!

Prvi je otisao u stijenu snažni Nikola Mrvaljević. Vještinom akrobate peo se po trošnoj stijeni obrasloj mahovinom i travom. Kao avet se održavao tamo gdje bi alpinisti najstrože zabranili kretanje svakom planinaru. Nikola je ubrzo isčezao iza prve stijene. Za njim je otisao Ratko-Gaga Lučić, da bi se nešto kasnije pojavo na drugoj strani. Prolazili su sati. S njima dvojicom smo izgubili vezu, jer se ni najjači glas odozgo nije mogao čuti. Tek tada smo shvatili kolika je greška što nijesmo ponijeli ručne radio-stanice, koje nam je bio odobrio Republički sekretarijat za unutrašnje poslove Crne Gore.

Prethodnici je ponestalo konopaca. Vidjeli smo Lučića kako razapet na stijeni pokušava da pode naprijed, ali se nije pomicao s mjesta. Čitav sat se neosiguran borio sa stijenom. Kad se propisno zamorio, riješio je da ostane na mjestu dok bude mogao da izdrži. Prethodno je još jednom pokušao da u trošnu stijenu zabije klin, ali ona se ospala kao trulo drvo. Tog vrijednog, ali iscrpljenog mladića počele su da opsjedaju razne zbrkane misli, koje nam je kasnije i ispričao. »Možda je najbolje da se pustim iza stijenu; možda će se negdje zakačiti i neću sletjeti u kanjon. Imam iskustvo u padanju: na Sutjesci sam niz stijenu letio šest metara. Da, ali ovdje su ispod mene stotinе metara. Ipak se moram održati! ... Gdje li je Nikola? Šta je sa službom spasavanja? Zašto ne dolaze? Zar sam zasluzio da me

ostave bespomoćnog da ovdje pasji poginem! Ruke mi se znoje, mišići drhte od umora. Moram nešto pokušati pa makar se našao na dnu kanjona: bar ču skrati muke — govorio je sebi iscrpljen Lučić dok se s teškoćom održavao na starom mjestu.

Iznad glave, u trošnoj naprsljoj stijeni, izdubio je malo veći oslonac za jednu ruku. Pokušat će on da izvuče tijelo na vrh stijene: ako mu za to ponestane snage, ili ako oslonac ne bude stabilan — zna se šta ga čega. Jedan očajnički napor i od sunca pocrnjelo znojno tijelo polako se uzdizalo uz stijenu. Lučić se bacio na pobijedenu stijenu i čvrsto je ogrlio rukama.

U međuvremenu Mrvaljević je bio izišao iz kanjona, našao je ekipu za osiguranje i sa nekoliko užadi prebačenih preko ramena istog momenta je ponovo otisao dolje da spasava Lučića.

STRAVIČNA NOĆ NAD PROVALIJOM

Sporo, mučno i rizično prebacivali su se Vučurović i Tadić. Mi koji smo ostali dolje bili smo i dalje izloženi neprekidnom padanju kamenja. Oko 100 metara iznad naših glava »visila« je jedna prevrнутa žuta stijena teška blizu 1.000 kilograma. Ona se nekad, ko zna kada, zaustavila tu, ne doprijevši do kanjona. Izgledalo je da će se svakog časa pokrenuti i pasti između nas. To nas je prinudilo da odatle bježimo bilo kamo. Stvari smo ostavili dolje i popeli se pedesetak metara ispod jedne litice u namjeri da otuda nastavimo penjanje. Iako tješno, tu smo bar bili zaštićeni od kamenja.

Naglo se smrkavalo. Konture okolnih vrhova polako su se gubile u tami. Opasnost penjanja se udvostručila. Slijedeći je otisao Boško Vulanović, iškusni alpinistički veteran i jedan od četvorice prvih crnogorskih planinara koji su osvojili Mont Blanc. Čim je stigao do prvog osiguravališta dao mi je znak i ja sam pošao za njim. Kraj užeta vezao sam oko pojasa i počeo da se verem iz doline utonule u mraku. Na svaki moj korak uže se ponovo zateglo jer su ga vukle čvrste ruke iškustnog druga. Nijesam više video gdje trebam da stanem i za šta da se uhvatim. Ispod mene se u kanjon stropoštavao čitav mlaz kamenja. Visio sam na užetu koje su na drugom kraju kao kliještima držale Boškove ruke. Kad sam na nekoliko trenutaka čučnuo na jednoj stijeni da se odmorim i da bih Bošku omogućio kratak predah, odozdo je dopro prestravljen glas šefa ekspedicije: »Jesi li živ?« Odvratio sam da je sve u redu. »Nas petorica ne možemo daje—nastavio je on. Ostajemo ovdje, pa šta nas snađe, a ti se čuvaj!«

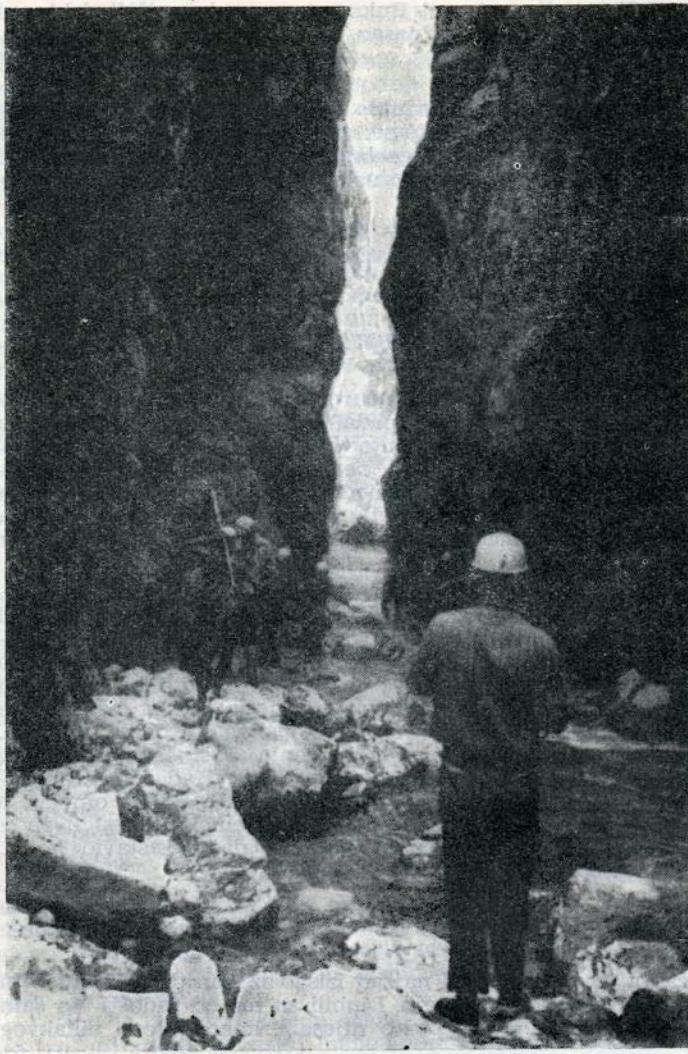
»Čuvaj se! ... Čuvaj se! ... Čuvaj se! ... — gubio se u krugu jezivi echo. Stijena ga je predavala stijeni: iskrzanijeg i bezobličnijeg, kao što stijena predaje stijeni i tijelo unesrećenog planinara.

Bilo je oko devet časva uveče kad sam najzad izišao iz kanjona. Našao sam se u čvrstom zagrljaju braće Vilotijević i drugih. Ljubili su me od radosti što sam izdržao, jer su se najviše plašili za mene, pošto nijesam imao gotovo nikakvog veračkog iskustva.

Teška srca smo još jednom bacili pogled dolje u mrak kanjona, otprilike tamo gdje je nasred stijene ostala druga polovina ekspedicije. Nijesmo bili krivi, a opet smo se osjećali krivim što i oni nisu kod nas, ili makar mi kod njih, pa da zajednički podnosimo mučnu neizvjesnost ove zlokobne noći. Crne misli rojile su nam se u glavama. Logor te noći nije spavao. Čuteći je drhtao nad sudbinom petorice odvažnih alpinista.

Sutradan je izostao predviđeni duži odmor, jer smo ujutro rano požurili ka kanjonu. Pitali smo se: »Da li su živi? Kako su proveli ovu stravičnu noć zavezani užadima visoko između stijena, bez zalogaja hrane i gutljaja vode, a pri tom i oskudno obućeni. Čim smo stigli nad kanjon, ispunili nas radošću dobra vijest: — »Živi su! — čuli smo. Svi su živi! Hitno sidite do njih s vodom, hranom i lijekovima!«

Našli smo ih dolje poslije punih 14 časova u čudnom rasporedu: sve jedan do drugog zavezani isprepletenim užadima i pričvršćeni klinovima u stijeni. Jedva smo uspijevali da se s njima mimoideemo na uskoj stepenici u stijeni, gdje

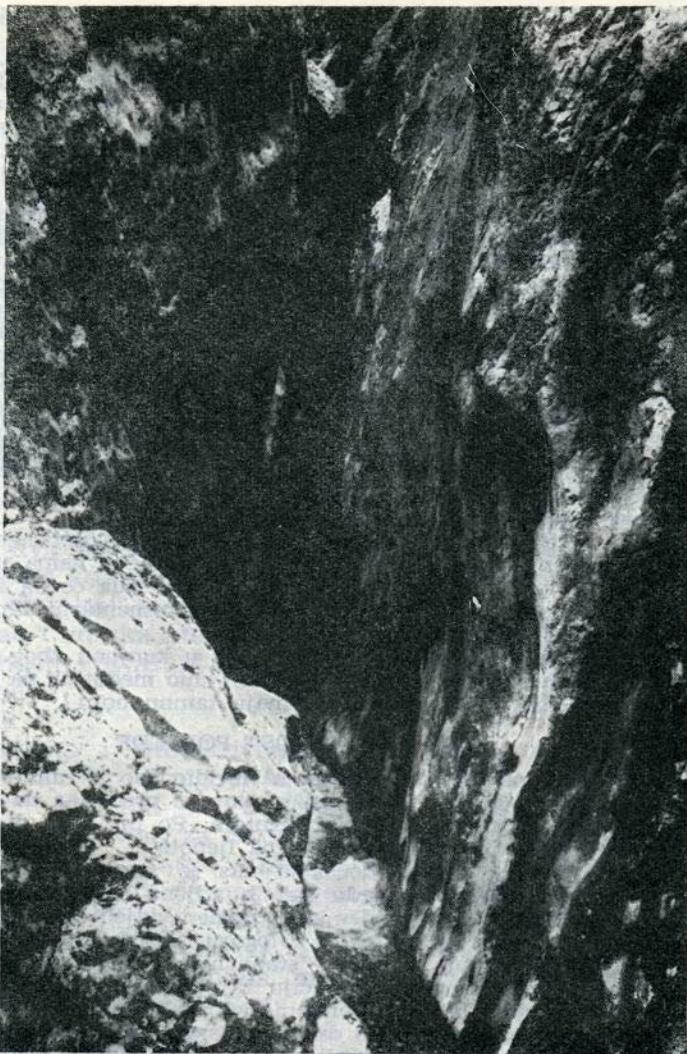
Na početku kanjona
Foto: V. Mićunović

su stajali ili sjedjeli. Cijele noći nijesu smjeli da zaspu. Pešić je tada zanimljivo pričao o prošloj noći: Kontić i Bojanović su čekićima gotovo »naslijepo« ispisivali tekst u stjeni, Vujičić je od hladnoće ukočene noge (imao je na sebi samo kupaće gaćice i košulju) obavijao polivinilskom kesom od koje mu nije bilo toplije, Kovačević je okupljaо suvarke i ložio vatrnu, ali na njoj su se zbog nepristupačnog terena slabo mogli ogrijati.

Spuštanje cijele ekspedicije do vode trajalo je više sati, jer smo se tek sada propisno osiguravali. Prosto nijesmo mogli shvatiti kako sinoć, u mrkloj noći, niko od nas ovdje nije poginuo. Za uspomenu na tu prethodnu tešku noć, koja će ostati kao najteže poglavljje u našem pohodu na Nevidio, riješimo da se stijena visoka blizu 500 metara, kojom smo izišli iz kanjona, nazove »Sunjina i Gagina stijena« — po nadimcima dvojice planinara koji su je prvi savladali.

osjet na zdravlje očiju

zdravstveni i vještinski

*U svijetu
strave i ljepote*
Foto: V. Mićunović

PONOVO U KANJONU

Sretno smo se spustili na dno kanjona. Prijatno okrijepljeni svježinom hladne vode krenusmo dalje. Obližnju tešku prepreku sporo smo savladivali. Pomoću užeta planinari su se pojedinačno spuštali niz vodopad na stijene uglačane vodom. Kanjon se sužavao do širine od svega jednog metra, pa su čamci postajali neupotrebljivi. Hiljade manjih vijuga i u stijeni izlomljenih oštreljivokuka stvorila je ovdje ogromna snaga vode.

Na dužini od 4,5 km Nevidiom se može nazvati samo rastojanje od 2 km, jer je stražnji dio kanjona, onaj kod ušća Male Komarnice u Komarnicu, mnogo pristupačniji. Zimi i s proljeća kad nadode Mala Komarnica, nivo vode se u kanjonu penje i do visine od desetak metara, što se jasno očrtava na suhim zidovima stijena. Neukrotiva vodena stihija tada sve nosi ispred sebe — osim stijena. Ona je, između ostalog, u nepovrat odnijela kosti pastira Gala, kao i

kosti one trojice nesrećnih susjeda iz obližnjeg sela za koje ljudi znaju samo toliko da ih je jednog dana progutao Nevidio...

Smjenjivali su se vodopadi, tjesnaci, pjenušavi bukovi. Nešto ljepše na tako malom prostoru, teško da je igdje drugdje priroda stvorila.

Postadosmo i kumovi ovih ljepota. Tako neka značajnija mjesta dobiše imena članova ekspedicije: »Boškova pećina«, »Frinjov slalom«, »Tadića vir«, »Jezero Mićunovića« itd.

»KAPIJA KAMIKAZA«

Na jednom mjestu voda je na sredini široke horizontalne stijene, oborene usred korita Komarnice, napravila sebi okrugli prolaz, koji se nastavlja prilično dugim kanalom kroz stijenu, da bi se iz njega u obliku vodopada dalje stropštaval u jezero. Dugo smo razmišljali kako da savladamo tu barijeru. Naše kombinacije prekinuo je Stevo Vujičić. Ne govoreći ništa on je pritegao kacigu, zgrčio tijelo u klupku i spustio se kroz otvor, koji nazvao »Kapija kamikaza«. Voda ga je munjevito pronišla kroz potpuno okrugli kameni kanal, da bi ga na njegovom drugom kraju snažno izbacila u jezero. I drugi »kamikaze« su zatim u svemu podržavali svoga druga.

Nevidio obiluje i čitavim bogatstvom čudnih kamenih figura koje podsjećaju na prave vajarske kompozicije. Priroda, taj najsmjeliji i najekstremniji nemar, zastupila je ovdje sve »vajarske stilove« počev od realističnih do apstraktnih. Smjenjivale su se neobične slike koje je voda kroz stotine hiljada godina stvarala u jednoj raskošnoj kamenoj simfoniji.

Što se tiče ispitivanja životinjskog i biljnog svijeta, geoloških i drugih naučnih istraživanja, bilo bi vrlo korisno da su se s nama u ekspediciji nalazili i predstavnici pojedinih naučnih grana. Ipak, možda će od izvjesnog značenja biti i dva snimljena filma o Nevidiju: jedan dokumentarni film, vlasništvo nikšićkih planinara, i jedan za televiziju.

Nama je posebno važno bilo to što u kanjonu zbog hladnoće nema zmija, kao ni drugih opasnih životinja. Nailazili smo međutim, na neke izdužene i ljugave gmizavce. Ribe, kojih ima puno, imaju tamnu boju.

RADOST POBJEDE

Trećeg dana od našeg ulaska u Nevidio pao je mit o nesavladivosti posljednjeg kanjona u Evropi. Mračni džin nam se predao, a da svoj poraz ovoga puta nije naplatio nijednim ljudskim životom. Po prvi put čovjeku je predstavljena tako dugo skrivana, divlja i stravična ljepota.

Na izlazu iz knjona dočekala nas je grupa drugova iz osiguranja. Nastalo je pravo slavlje. Između strmih stijena Nevidia orila se gromka pjesma. Bili smo radosni i ponosni jer smo prošli i vidjeli ono što je dosad čovjeku bilo nedostupno. Slavlje se nastavilo u logoru. Saznavši da je Nevidio osvojen, u našem logoru se okupio veći broj stanovnika okolnih mjestâ, živo se interesujući o svom misterioznom susjedu, čiju tajnu nijesu uspjele da saznaju generacije njihovih predaka. Oni su s velikom radoznošću slušali našu priču.

U oktobru mjesecu i po drugi put smo se našli u mračnim odajama divljeg kanjona. Ovoga puta smo imali sasvim drugu ulogu. Planinarsko društvo »Javorak« posjeduje jedan dulji dokumentarni film o ovom, svom dosad najvećem poduhvatu. Ljudi koji rade na filmu zahtijevali su od nas da se vratimo u kanjon da bi tamo dosnimali neke kadrove.

Na izlasku iz kanjona sačekao nas je jedan stari Drmitorac. »Čuo sam — veli — da su ovamo opet došli pobijednici Nevidboga, pa mi bi milo da vas upoznam. Žao mi je, momci, — nastavi starac — što ste pobijedili Nevidboga, jer će on ljudima za taj poraz teško da se sveti visokim dankom u krvi: dolazit će mnogi u njega, a on će poneke i ubijati...«

Zabrinuse nas u početku i uplašiše njegove riječi. »Ali, neka! — odgovorismo mu malo kasnije — vidjet ćeš i ti, starče, ako budeš živ, da ipak nijesmo pogriješili što pobijedimo tvoga Nevidboga, kojeg se još uvijek plasiš. Možda ti, starče, i nećeš doživjeti onaj dan, ali hoće tvoja djeca i unučad, dan kad će zidine ružnog Šavnika prekriti ogromna vještačka vodena akumulacija, i kad će umjesto njega, tu u pitomini pošćenskih jezera nići novi i ljepši grad; kad će uređeni i za svakoga pristupačni Nevidio naći svoje mjesto na prospektima kao jedinstvena turistička atrakcija.«

Život na speleološki način

Počelo je veselo već na kolodvoru. Dakle, čekamo Maligan, Čep i ja pod urom; dvanaest je minuta do odlaska vlaka, a nema ni Popaja ni Kruhaka, a ni inače točnoga Brune. Vjerojatno su sva trojica kod Kruhaka. Minute odmiču sve brže i brže, a njih još uvijek nema. Deset minuta prije odlaska vlaka kreće Maligan u potjeru, no otada kao da je i njega progutala zemlja. Sada ide u potjeru njegov brat Čep. Opet ništa. Krenuo bih i ja u potjeru, ali individue, koje se vrzmaju oko mene i naših naprtnjaka, izgledaju mi previše hitroprsto. Ne smijem naprtnjače ostavljati u tako sumnjivom društvu. Najednom, eto Janka iz bratskog SO »Zeljezničar«. I dok Janko čuva prtljagu, ja pokušavam oboriti zagrebački rekord na 200 metara, i to u gojzericama. Upadam Kruhaku i naravno, oni se »spremaju«. Kao da je do odlaska vlaka pola sata a ne tri minute. Popaj spremi naprtnjaču, Čep i Maligan vežu neke ljestvice, a Kruhak je — o bogovi! — da otmjeno kažem, u »donjem rublju«. Zgrabim prva dva telećaka i nježnim rječnikom goniča volova potjeram te Ali Babe na kolodvor. Kraj Janka projurimo brzinom svjetlosti i uskačemo u vlak koji već kreće.

Uzdah dubok kao Čudinka oteo mi se iz grudi. Ipak smo svi na broju. Duboko uzdahnem i otvaram drugarski sastanak sa samo jednom točkom dnevnog reda:

1. »Što ste radili?«

Nizanjem objektivno i subjektivno-kritičkih izraza sastanak je nakon 30 kilometara završen. Drugovi su obećali da ne će više kasniti na — taj vlak. Za par sati bili smo u Beogradu. Dva sata je ujutro. Prekrcavamo se u prepuni vlak za Skopje, sjedamo na opremu i pomalo dirijemamo. U samo svitanje stižemo u Markovac i zavlačimo se u prazne vagone vlaka, koji će nas odvesti do Dvorišta.

U Dvorištu silazimo i ukrcavamo se u autobus koji inače prevozi rudare. Oni nose šljemove, mi nosimo šljemove, svi nose šljemove. Osjećamo se stahanovski dok autobus krvuda prašnjavim seoskim putem prema Stenjevcu. Stenjevac! Sada se ja osjećam kao kod kuće. Nagovaramo šofera da nas odveze što dalje. Napokon se nađemo na na cesti sami sa svojim naprtnjačama koje baš nisu lagane. Začu se blagi uzvik: »Nasamari!«, i mi polazimo putem prema Beljanici. Orientiramo se po starim markacijama i seljacima. Kratka stanka kraj prvih kupina. Sunce je sve jače i počinje uobičajeni strip-tiz.

Hodamo prašnjavim putevima prema Beljanici, koja nam se čini neizmjerno daleko. Gledam povremeno svoju »vojsku« i više sam nego zadovoljan, jer su dobro opremljeni, a i oprema izgleda kako treba da izgleda oprema iskusnog planinara, samo da su nam još suncobrani . . .

Komisija za pećinarstvo Planinarskog saveza Srbije organizirala je kao akciju saveznog karaktera istraživanje ponora Rečke od 23—30. srpnja 1964. godine. Iz Hrvatske sudjelovali su na ovoj akciji članovi PDS »Velebit« iz Zagreba: Ivan Filipčić, Bruno Puharić, Ivan Kruhak, Tomislav Imenšek, Radovan Čepelak i Marijan Čepelak. U članku se iznose uspomene jednoga člana te akcije. Autor humorističkih slikovnih priloga u ovome članku je Radovan Čepelak.

Hodamo, pričamo i napokon dočekamo da nam pastirice, koje smo sreli uz put, kažu da je do doma još samo četvrt sata. Još jedna okuka i pred nama se pruža pogled na dom na Suvaji. Pred njim u sjeni drveća dugačke klupe i stolovi. Pozdravljamo se sa doktorom Jovom i poznatim momcima. Upoznavanje s ostalim učesnicima akcije bučno je i veselo. Imali smo sreću, jer smo došli taman na doručak. Sjedamo na klupe, a kuharice donašaju kakao, kruh, sir i marmeladu. Sve to nestaje zapanjujućom brzinom. Uskoro nam se pridružuju predstavnici bratskih republika i mi svi zajednički rješavamo »tekuću problematiku« u skladu s našom opće-jugoslavenskom tradicijom.

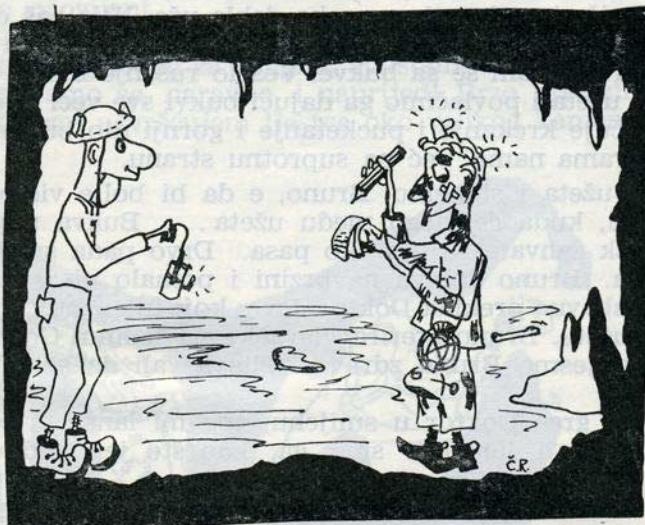
Vec̄ se spušta noć. Svjetlost »karbitki«, puni tanjuri pred nama i miris šljiva daju našem skupu lirske ugodnog. Blagi zvuci narodnog mela probijaju se kroz granje bagrema prema zvijezdama. »Ah«, čuje se uzdah našeg, inače, solidnog Brune, »ovako bismo mogli istražiti sve špilje u Jugoslaviji«. Spontani uzdah popratio je njegove riječi. Malo pomalo hvata nas san i mi se jedan za drugim dižemo i odlazimo na spavanje. Nikog nije mučila besanica i uskoro svi spavamo snom pravednika koji su svoj radni dan iskoristili za dobrobit nacije.

Buđenje je bilo malo teže, ali je uglavnom išlo. Iza doručka počinje prvi radni sastanak. Upoznajemo se sa položajem i glavnim karakteristikama ponora Rečke, objekta koji trebamo istražiti. Dogovaramo organizaciju logora, prehrane i računamo koliko imamo materijala za istraživanje. Dolazim do zaključka da će naša ekipa imati glavnu ulogu, jer je većina ostalih učesnika tek završila speleološki tečaj. Odlučili smo da danas ne bismo kretali na ponor Rečke — do njega ima oko 5 sati hoda — već da to odgodimo za sutra ujutro, s tim da se danas spremi oprema. Za koji čas evo i ručka. Bio je dobar i obilan. Brzo nestaje, a mi bacivši bostan u Resavu radi hlađenja, odlazimo na kupanje. Usput kontroliramo da li su kruške u voćnjacima po JUS-u.

Voda je dosta hladna, ali vani je vruće, i kupanje predstavlja pravu uživanju. Još jednom konstatiramo da nema ljestvog sporta od speleologije. Vrijeme brzo prolazi i za koji čas sjena prekriva naše sunčano mjesto. Penjemo se na stijene uz vodu samo da bi što dulje ostali na topлом suncu. Ali rotacija je i ovdje neumoljiva. Sjena začas dosiže stijene i mi se oblačimo. Polagano s noge na nogu vraćamo se prema domu. Sjeti se tada netko »u vodi se hlađećeg« bostana, što će reći lubenice. Bostan ubrzo gubi glavu na zadovoljstvo puka željnog pravde. Polako pakujemo prtljagu, premotavamo ljestve te usput podmećemo jedan drugome teže dijelove opreme.

Ujutro uobičajena gužva pred odlazak, ali napokon krećemo. Sunce je začas visoko i nemilosrdno nas pali dok se uspinjemo uz strme obronke obrasle niskim drvećem i grmljem. Voda iz čutura ubrzo nestaje. Najednom Doktor diže alarm: »Gdje su boce?!«. »Kakve boce?« »Dvije strateški važne boce!« Netko ih je očito sakrio, ali tko li je to? Pita Doktor svakoga pojedinačno: »Jesi li ti uzeo boce?« Šmijemo se, pogledavamo jedan drugoga i zaklinjemo se da nismo. Bruno je doduše rekao da su kod njega, ali nitko ga ne uzima ozbiljno, pa se on više ni ne buni. Krećemo dalje, a Doktor mudruje i pokušava pogoditi kod koga su boce, te nisu li već prazne ...

Najposlije smo na grebenu, zatim malo zалutamo, no konačno dolazimo do ponora Rečke, iako je to trajalo sedam umjesto predviđenih pet sati. Uskoro stиžu konji sa opremom i postavljamo logor. Doktor Jovo objavljuje konkurs za dva upražnjena radna mjesta — ekonome. Javljam se Stadoje i ja (zato što još nikada nismo bili ekonomi). Nemamo skoro ništa da kuhamo. Problem kvalifikacije muči čitavu našu naciju, ali kada je preživjela ona, hoće valjda i naši momci. Stadoje i ja, sada već »ekonomčić« i »ekonomčina«, stupamo na radno mjesto. Otvaramo velike konzerve mljevenog mesa, mažemo marmeladu i kuhamo čaj. Kada je čaj bio gotov počinje predstava »Sveci blago dijele«. A tko su sveci — zna se! Čep i Maligan prave probleme, iako još ni jedan ni drugi ne rade u privredi. Gleda Čep onako s visoka na tridesetak namazanih kriških kruha pa pita: »A koja je, ovaj, moja

»Ja sam novinar. Molim vas, recite mi, kako se čovjek osjeća, kad se nalazi u spilji?«

kriška?». »Ova!« — pokazujem mu najmanju. »Zašto?« — bune se složna braća. »E zato što pitate!«

Navale ostali kao skakavci i za čas je šatorsko krilo, koje je izgledalo kao rog izobilja, opustošeno. Neki nemaju porcije, pa to stvara probleme prilikom raspodjele, ali Stadoje i ja rješavamo to kao od šale i, na koncu večere, svi se lijepo bune. Dajemo im čokoladu samo da ne plaču. Sada svi zadovoljno mljackaju i mi u miru spremamo konzerve u ekonomat. Zatvaramo šator i privlačimo se k vatri, jer je već zahladilo. Pričamo, šalimo se, jedino Popaj »pili« jadnog Doktora sa hidrogeologijom i teorijama krških tokova.

Beli loži vatru sa užitkom piromana.

Spavanje.

Budimo se ujutro u četiri sata, ali ne zato jer »tko rano rani dvije sreće grabi«, već zbog toga što nam je hladno. Za doručak čaj, ajvar, slanina. Ekonomčić i ja dijelimo pravedno: jedna staklenka ajvara njima, jedna nama. Padaju primjedbe da je »njih« 16, a nas dvoje, ali ih odbacujemo kao neosnovane.

Uskoro je započeo pravi radni dan. Ekonomčić i ja pravimo uz pomoć Belog ognjište. Kruhak sa momcima pregledava i slaže opremu.

Najbolje mjesto za kuhinju je uz visoku bukvu koja стоји na samom rubu logora. Međutim, u gornjem dijelu je suha i prijeti da se sruši na logor. Gromoglasno zaključujemo da je treba srušiti i Mišo se naoružan mačem penje do suhog dijela da se s njime obračuna. Mi ostali sjedimo naokolo u travi i komentiramo njegove produktivne napore. Mišo siječe i siječe, pa se umorio. Silazi sa bukve, a penje se drugi Mišo, dok na kraju ne zapadne i mene penjačka sudbina. Ovdje gore baš ne cvatu ruže. Bukva je već dobro podsjećena i pomalo škripi. Penjem se još više i prebacujem preko debla uže. Nije baš da me nije strah, jer grane su trule i lomljive. Ipak, nekako nabacujem uže, i sav prašan i znojan spuštam se sa bukve. Veselo rušenje bukve započinje. Prihvaćamo se užeta i povlačimo ga dajući bukvu sve veći i veći zamah. Napokon se začuje krkanje i pocketanje i gornji dio bukve počne se rušiti, ali ne prama nama, već na suprotnu stranu.

Ispuštamo užeta i stanemo. Bruno, e da bi bolje vidio, zakorači malo naprijed i, kuda će, nego među užeta... Bukva u padu vuče užeta, a ova pak zahvate Brunu oko pasa. Drvo pada sve brže i sve jače vuče užeta. Bruno dobiva na brzini i pomalo ulazi u orbitalnu putanju. No »zabavu« prekida Doktor Jovo, koji u sprintu stiže Brunu, i oslobađa ga užeta. Bruno aterira glavačke na ledinu. Gotovo! Odahnusmo kada vidjesmo Brunu zdrava i čitava, ali da se udavimo od smijeha.

»Jao, ljudi,« grca Doktor u smijehu, »pa mi lansirali jugoslavenskog kozmonauta, a lansirali smo ga, kao što je i red, uz pomoć bukve!«

Valjamo se od smijeha po livadi, a naš »bukvonaut« stoji, trese zemlju i mahovinu iz kose i još uvijek ne shvaća što se to dogodilo.

Beli, Stadoje i ja ponovo nastavljamo s uređenjem prehrambenog centra. Pošteno poduzeće, poštena firma! Siječemo zatim oveći kolac, i Stadoje na nj stavlja natpis velikim štampanim cirilskim slovima, a u lokalnoj deklinaciji »ODBI OD KAZANIMA« — kao simbol i geslo kuhara. Suhu volovsku lubanju zabijamo iznad naše firme kao simbol abonenata. Mase aplaudiraju. Sada tek počinje pravi posao za ekonome, jer svi su gladni i žedni poslije rušenja bukve. Hranimo te izjelice i opijamo ih uvoznim limunovim sokom.

Prije većere odlučili smo da izvidimo mogućnost spuštanja u ponor. Pokušavamo prvo direktno, ali poslije nekoliko metara dolazimo pod vodenim slapom. Izvlačimo ljestve i pokušavamo pokrajnim hodnikom. Može se! Spuštamo se do stepenice, koju stvara krupno kamenje uklješteno između stijena. Malo je škakljivo, ali služit će. Stijene su vlažne i isprane, a u dubini se čuje huk potoka. Bacam kamjenje koja pada najmanje još 20–30 metara. Danas nemamo ni vremena ni materijala za daljnje istraživanje.

Polazimo na spavanje uzbudjeni, jer sutra dolazi toliko iščekivani dan istraživanja. Još jedan dio podzemlja razotkrit će pred nama svoje do sada ni od koga vidjene tajne.

Jutro je svježe i maglovito. Bunovni i raščupani izlazimo iz šatora i sa razvezanim cipelama, jedva otvarajući oči, privlačimo se ugodnoj vatrici. No ubrzo je sunce rastjeralo maglu i zabilatalo rosu na livadi.

Spremamo doručak. Situacija nam nije baš perspektivna, jer nemamo kruha. Kad eto Pere; ide iz šatora, vuče neku vrećetinu i gunda: »Filac, kaži, koji je ovo davo unutra? Sav sam se ugruovo spavajući. Otvaram vreću, a ona puna kruha. Naravno da se je ugruvalo kad je to kruh koji tražimo već dva dana. Otvaramo ajvar, marmeladu i ostale dakovine pa spremamo pravu gozbu »à la Lukul«. Poslije doručka zbor naroda speleološkoga. Doktor Jovo predaje Peri i meni izvršno-istraživačku vlast i odmah prelazimo na radni dio zasjedanja. Formiramo grupe, punimo karbitke, premotavamo užeta i ljestve i raspodjeljujemo provijant.

Malo po malo, svi su u radnom odijelu sa šljemom na glavi. Nato-vareni opremom, jedan za drugim, spuštamo se prema ponoru. Palimo rasvjetu, slikamo se, naravno, i naprijed! Brzo prelazimo prvu stepenicu. Na drugoj učvršćujem ljestve oko velikog kamena i bacam ih u

»Nema smisla da se vratimo, kad smo tako dobro počeli...«

provaliju. Tutanj koji zastrašujuće odjekuje podzemljem miješa se sa šumom slapa. Osiguravam Brunu. Uže monotono klizi praćeno povremenim »Popuštaj, popuštaj!«

Sve slabiji i slabiji su uvici. Napinjem sluh, jer Bruno iz principa nije glasan. »Stoj!« čuje se odjednom iz mračne dubine. Omotavam uže nekoliko puta oko ruke i naslanjam se na kamen. Bruno dolje nešto više, ali nije ga moguće razumjeti. Vežem uže za ljestvice i nagnjem se nad ponor. »Što je dolje?« vičem Brunu. Čitav rafal riječi, ali ništa ne razumijem. »Pa što je to dolje?« Ne služi se Bruno našom uobičajenom terminologijom: veliko, malo, potok, dvorana itd., već sve neke čudne riječi. Još jače se nagnjem nad otvor i najposlije nešto

razabirem. »Našao sam dvije nepigmentirane mušice i jednog slabo pigmentiranog pauka«, više Bruno, i neka ga razumije tko može. Vičem sada onima gore: »Momci, Bruno je našao dvije mušice i pauka!«, a oni gore prasnu u gromoglasan smijeh. Znamo svi da Brunu zanima biologija.

Silazi Kruhak, osigurava me i ja se spuštam do Bruna. Ljestvice su dva tri metra u zraku iznad doskočišta, koje je koso i šljunkasto, a završava ponorom. Navlačim užeta i po sistemu »kad je mogao Bruno«, skačem. Kamenje povućeno užetom dobuje po šljemovima. Spuštaju materijal, a zatim silaze Mišo, Kruhak pa Pero. Krećemo dalje. Ne možemo se više spuštati zbog slapa, pa se provlačimo kroz pukotinu do slijedećeg ponora. Ljestvice ponovno lete u mračne dubine.

Silazim ljestvicama, spuštam se još nešto na užetu i najzad skačem u plitki potok koji žubori između stijena. Odvezujem se i idem niz potok, ali poslije nekoliko metara pada slapom 2—3 metra duboko. Skočiti se ne može, jer su dolje stijene skliske, ima i praznine, a opet nije takva »sila« da se spuštam kroz vodu. Zovem Peru. Zajednički kopamo kladivima kanal i skrećemo potok u stranu. Spuštamo se niz potok još 20—30 metara, ali on ponire među stijenjem a pred nama zjapi praznina. Prolaz dalje nemoguć je bez ljestava. Vraćamo se natrag i izvještavamo momke na posljednjoj stepenici.

Odmor. Sjedamo na vlažne stijene i otvaramo konzerve. Skidam šljem jer mi je stvarno vruće. Čokoladu dijelimo sa preciznošću analitičke vase. Još samo da se napijemo vode, i možemo gore. Izlazimo jedan za drugim umorni i zadovoljni zbog novo otkrivenih dijelova podzemlja i uzbudeni zbog nepoznate tmine koja nas sutra čeka.

Sutradan formiramo ekipe sa zadužnjima. Cilj nam je dno objekta. Pero i ja zaduženi smo za fotografiju i zajedno sa Mišom i Kruhakom sačinjavamo udarnu ekipu. Stadoje, Maligan i Čep su ekipa za crtanje. Ostali su raspoređeni na osiguranju. Dijelimo provijant i brzo krećemo prema jami.

Spuštanje ide brzo i organizirano, jer sada smo već prilično uhodana ekipa. Koristim svaku stanku za snimanje, a Pero vodi pregovore sa svojim flešom. Ubrzo smo iznad ponora preko kojeg jučer nismo mogli preći. Spuštamo ljestvice i poslije 20 metara previsa ponovno smo na potoku.

Postaje sve interesantnije. Prolazimo, držeći se uz stijene, oko omanjeg jezera i ulazimo u oveću dvoranu. Sa stropa vise sige, a strane dvorane sužuju se u hodnike. Po podu dvorane glina i nanešeno drveće, po kojem rastu neke čudne, neobične gljive. Crvene, sive i bijele boje. Vjerljivo materijal zanimljiv za biologe. Snimamo pojedine primjerke, dok istovremeno Mišo i Kruhak istražuju hodnike koji se otvaraju sa strane, penju se u dimnjake, zavlache u svaku pukotinu.

Još uvijek idemo niz potok. Vrijeme prosto leti. Spuštamo se niz jednu kosinu na kojoj nailazimo zasigane grančice. To su sitne razraštene grančice oko kojih se nataložila sigovina, a poslije je dno istrulilo i stvorio se jedinstven prirodni ukras.

Mišo se hvata za jedan stalagmit. Začu se lom i on se jedva održava na stijeni. Odahnuli smo olakšano, jer da mu se je nešto dogodilo.

»Hura! Otkrio sam novu spilju!«

dilo, ne znamo kako bi ga izvukli kroz te uske kanale. Nalazimo sve više nanešenog drva a hodnici postaju sve uži. Provlačimo se sve teže i teže i... najednom kraj. U hodniku se ispriječio čep od nanešenog drvlja i zemlje. Tu više nema prolaza

Dolazi ekipa za crtanje. Momcima se svida špilja i brzo rade. Već sada, sa nacrtu, ustanovljujemo da je to najdublja jama u Srbiji. Dok oni crtaju zadnji dio jame, mi slikamo interesantne dijelove i istražujemo svaku sumnjivu pukotinu. Dosta su brzo završili crtanje i uskoro se vraćamo na površinu.

Izlazimo jedan za drugim znojni, mokri i prljavi. Vani nas zapeuhne svježi noćni zrak. Već je 22 sata.

Penjemo se u logor, skidamo sa sebe blatne i mokre kombinezone i gojzerice. Umorni smo i brzo se spremamo na spavanje.

Ujutro buđenje vrlo rano jer danas silazimo u dom na Suvaji.

Odmah iza dolaska smo na kupanju, a neki nadobudni hrane ribe kruhom nataknutim na udicu. Prije večere sastanak na kojem analiziramo akciju i pravimo plan rada za slijedeće dane. Sutra je naravno dan odmora. Čitav dan su kupamo i sunčamo. Poslije ručka lovimo neku vrstu somića što ih momak iz Svilajnca zove »gilj«. Stvar je jako jednostavna i interesantna. Iza ručka uzmu se vilice tako, da kuharica ne vidi, zasuču nogavice, pa u Resavu. »Gilj« ne sluteći crnu perspektivu pliva na mjestu. Tada se izvrši vilicom ataka, koja završava kobno ili za gilja ili za vilicu. Polomljene vilice bacaju se preko desnog ramena u vodu, a eventualni giljevi mogu se poslije obrade u kuhinji pojesti. Sve u svemu dobar sport.

Idući dan, kao što je dogovoreno, idemo u špilju Vrelo. Nosimo i gumeni čamac jer u špilji postoji jezero. Međutim, kao što je to često slučaj, jezero je sifonsko i ne možemo proći mnogo dalje od njega. Pokušavamo prokopavanjem sniziti nivo jezera, da bi mogli čamcem ući u jednu pokrajnu pukotinu, ali nam to ne polazi za rukom.

Uveče, iako umorni, ne uspijevamo zaspati. Pričamo o svemu što se dogodilo na ovoj akciji koja će nam svima ostati u nezaboravnoj uspomeni. Još jednom se do suza smijemo Bruninom letu u kozmos, slabo pigmentiranom pauku, Andinom vinu i svim onim sitnim šalama, kojima je obilovala ova akcija. Doktor i Popaj dolaze u »sitne« sate. Ujutro ustajemo rano, jer smo se dogovorili da na povratku razgledamo manastir Manasiju. Prije odlaska sakupljamo sitan novac za nekog ljutog čiku, koji nas je sinoć optužio da smo otudili njegov jedinstven vrbov kolac zvan »štap za pecanje«.

Opraštamo se sa domaćinima doma i žurimo preko polja i livada na vlak. Vozimo se svega tri stanice. Silazimo — pa pravac Manasija. Naše neobrijane brade djeluju klerikalno, pa nas već svi zovu »oče Mišo«, »oče Filac!« To obično izaziva začuđene i bogobojažne poglede slučajnih prolaznika.

Razgledavamo manastir, penjemo se klimavim željeznim stepenicama na vidikovac i najposlije se vraćamo uz Resavu u Vojnik. Ponovno smo na željezničkoj stanicici.

U Beogradu se opaštamo sa drugovima iz Bosne i Beograda još u vlaku. Vlak još nije ni stao, mi iskačemo i nakrcani stvarima trčimo na »zagrebački«.

Ujutro umorni i neispavani stižemo na glavni kolodvor.

Silazimo, opaštamo se i razilazimo kućama. No ne dovoljno brzo da bi izbjegli dosadnom glupanu, koji poslije kratkog zurenja prilazi i pita: »Šprehen zi dojc?«

Tako je završila naša Beljanica, jedna akcija koja nam je ostala u nezaboravnoj uspomeni.

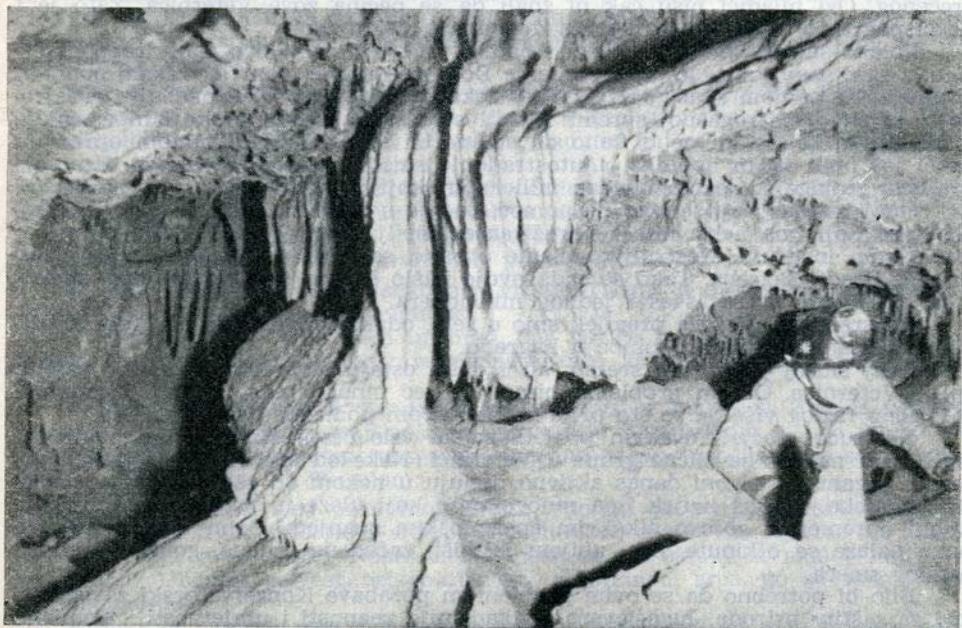
Prvi speleolog: »Još samo da tuširam,
pa možeći ići u štampu!«

Opet Veterica!

Bilo je pola pet poslije podne 15. lipnja 1965. godine, kada su došli k meni geolozi dr Mirko Malez i ing. Leon Nikler s komadićem papira, na kojem je pisalo: »Na Sljemenu iznad sela Dubravice kraj Vrapča pao je jedan speleolog u jamu duboku 30 metara. Jedan speleolog ostao je iznad jame, a drugi čeka ekipu za spasavanje kod autobusne stanice u selu Dubravica«. Pitanja: kada se dogodila nesreća, kakva je povreda, gdje se nalazi ta jama — ostala su bez odgovora.

Pripremajući naprtnjaku razmišljao sam što sve trebam uzeti sa sobom i što bi sve trebalo poduzeti. Najvećom brzinom pojurili smo u prostorije Speleološkog odsjeka PD »Željezničara« po opremu. Uzeli smo 40 m ljestava, 2 užeta od 40 m, dosta pomoćnih užeta, apoteku s udagama, karbida i odvezli se prema Črnomercu. Tamo smo na autobusnoj stanici pitali za selo Dubravice. Tu su već znali za nesreću. Znači nije bila »patka«. Dali su nam upute za vožnju. Tek kad smo prošli bolnicu u Vrapču počeo sam shvaćati da se u stvari vozimo prema Veternici. Dogovorili smo se da će biti najbolje da odem najprije sam u Veternicu i da izvidim u kakovom je stanju unesrećeni, kako bi znali kakovu je opremu potrebno uzeti, koliko i koje ljude treba pozvati i šta još treba poduzeti.

Unutra sam krenuo u šest sati. Prešao sam »Kalvariju«, provukao se između blatnih i mokrih stijena, iznad smrdljivih jezerca sa izmetinama od šišmiša i ušao u »Majmunski prolaz«. Ovdje, u 15 metara visokom i pola metra širokom hodniku zaista se treba »majmunske« provlačiti ispod i iznad oštih kamenih bridova, kretati se postrance, puzati, penjati se nekoliko metara gore pa opet dolje. Kada smo prošle godine nosili ovuda specijalne transportne vreće sa 20—25 kg opreme, radi duljeg boravka u spilji, usprkos prikladnom obliku, vreće su stalno zapinjale o kamenje. Kako će biti sa čovjekom? Ovdje nikakva nosila ne pomažu. Jedini oblik transporta unesrećenog ovdje je nošenje na ledima i penjanje zajedno s njim.

Vaternica: Novootkriveni kanal iznad slapa »Viktorija«

Evo me pred »Ramzesovim šetalištem«! Da mi je samo znati tko je ovaj dio Veternice proglašio za šetalište? Hodnik je dug oko 70 metara a visok svega pola metra. I ovdje će biti teško vući unesrećenog, ali ipak lakše nego u »Majmunskom prolazu«.

Odmah na izlazu iz »Ramzes« nalazi se prva jama, desno u stijeni. »Heeeeej lop!« Iz daljine čujem dva jaka glasa: »Tuuuu smoooo!« Tačno sam prepostavio: nesreća se dogodila ispred »Velike dvoranе«, u jami u koju je upalo već desetak posjetilaca i zadobilo lomove kosti ruku, nogu, lubanje pa čak i kićme, ali mi je lagnulo kada sam čuo dva tako jaka glasa. Sa povređenom glavom ne može se tako vikati!

Što metara dalje hodnik je širok svega dva metra, od čega je prolazno svega pola metra a ostalih metar i pol je lijevak sav prekriven blatom, koji vodi u jamu duboku 11 metara. U stvari, dno te jame je dno hodnika paralelnog sa ovim glavnim hodnikom, a u koji se može doći bez ikakvih pomagala, zaobilazno, iz »Velike dvoranе«.

Iznad same jame, raširenih nogu stajao je mladić od najviše 16 godina, blijed, bez ikakvog svjetla. Smjestio sam ga na sigurno mjesto i uputio se u »Veliku dvoranu«. Veliki kameni blokovi prekriveni debelim slojem blata tvore tu čitav splet kanala i prolaza zbog čega je moguće vrlo lako zulatati. Jednim takovim prolazom spustim se pod otvor jame. Tu nađem 19-godišnjeg mladića. Bio je blijed, znojan, blatan, stojeci na jednoj nozi i pridržavajući se jednom rukom za stijenu, ali spremam za pokret. Niti on nije imao nikakvog svjetla. Kakva sreća! Povrijedio je samo zglob na ruci i zglob na nozi i dobro se ugruvao. Ozbiljnih povreda nije bilo. Oslanjujući se na stijene mogao se sam kretati.

Okolnim putem uspeli smo se nad jamu i sjeli da predahnemo. Bilo je pola sedam. Od trenutka nesreće do sada prošlo je pet sati. Tada sam malo bolje pogledao te »speleologe«. Na nogama su imali šimi-cipele, traperice, gore samo košulju, bili su gologlavci. Krenuli su u Veternicu samo sa malom petrolejkom i dvije kutije šibica. Napredovali su polako i nakon sat i pol vremena stigli u hodnik ispred »Velike dvoranе«. Išli su jedan za drugim i usput gledali ostatke siga na strupu. Odjednom je prvi od trojice kriknuo i nestao. Zbog jake boli u nozi, ruci i glavi, te jakog znojenja, mladić je mislio da je slomio nogu i da krvari iz glave. Stariji član te »ekipe« otišao je da traži pomoć, a mladi je ostao uz unesrećenog. Ovi mladići nisu čak ni znali da se pećina zove Veternica. Zato je i došla pogrešna vijest da se nesreća dogodila u nekoj jami.

Polači smo se kretali k izlazu. Apoteku, udlage i užeta dao sam drugom mladiću, a sâm sam pomagao unesrećenome. Do »Autostrade« nam je trebalo puni sat vremena. Na samom izlazu s »Kalvarije« čekalo nas je pravo iznenadenje: tri vatrogasca u punoj vatrogasnoj spremi! Nosili su teške akumulatorske lampe, baklje i dva užeta. Zaista im ne bi želio da su morali sa tom neprikladnom opremom proći još onih 400 m hodnika. »Autostradom« smo brzo stigli do izlaza. Žu moje pratioce geologe tu je bio i jedan milicioner, koji je kolima dovezao vatrogasce.

Onaj mladić, koji je išao po pomoć, čuo je u školi za geologa, prof. Maleza, »čovjeka koji ima neke veze s istraživanjem špilja«, pa je zato tražio pomoć u Geološkom institutu. Nestručni mladić obratio se i Miliciji, a ova Vatrogasnoj brigadi Grada Zagreba. Tako se sada ovdje našlo šareno društvo geologa, speleologa, planinara, vatrogasaca i jednog milicionera.

Unesrećenog mladića prenijeli smo u selo, odakle je vatrogasnim kolima prevezeni u Stanicu za hitnu pomoć u Zagrebu.

Ovaj slučaj je prošao sretno, ali i dalje ostaje otvoreno pitanje — zaštita spilje Veternice. O tom problemu pisano je već mnogo puta, a ovaj događaj je još jedan razlog više da se što prije s Veternicom poduzme nešto ozbiljno.

Nestručni posjeti ovakvih posjetilaca su vrlo česti. Mnogo puta planinari-speleolozi nailaze na slične grupe u Veternici. Neke od takovih posjetilaca uspijevaju organizirati i oni danas aktivno djeluju u nekom od zagrebačkih speleoloških odsjeka, ali još uvijek ima mnogo onih koji ulaze u spilju sa najminimalnijom opremom i gotovo nikakvim speleološkim znanjem. Osim toga uvijek novo nalaze se otkinute sige, ubijeni šišmiši, žačađene stijene, gomile papira i ostalog smeća.

Bilo bi potrebno da se ovim problemom pozabave Konzervatorski zavod, Zavod za zaštitu prirode, Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti i Komisija za speleologiju Planinarskog saveza Hrvatske. Amateri također trebaju sudjelovati kod toga, ali je problem zaštite Veternice prvenstveno stvar stručnih ustanova.

osredotočenih na vzhodne strane (8801—8801) omamboj minijetom. U ovoj putovanju se učinila sva slatko osvježavajuća mlijek i u svetu. Čitljiv jonskič u zimskoj vožnji, mlađi u 8801 mnovi riznatički pustosješi u smrcoj vjetra i vjetra. Nešto je u 8801 mnovi riznatički pustosješi u smrcoj vjetra i vjetra. Nešto je u 8801 mnovi riznatički pustosješi u smrcoj vjetra i vjetra. Nešto je u 8801 mnovi riznatički pustosješi u smrcoj vjetra i vjetra.

»Noči in Viharji«

Marijan Keršič-Belač, Ciril Debeljak, Ante Mahkota:
NOĆI IN VIHARJI. Ljubljana, 1962. g., 300 stranica.

Marjan Keršič-Belač, Ante Mahkota i Ciril Debeljak su u ovoj knjizi na dnevničko-kroničarski način opisali slovensku ekspediciju na dva vrha grupe Trisul u Garhval Himalaji godine 1960. Daleko najveći dio knjige ispunio je Marjan Keršič, pa zato i cijela knjiga nosi biljež i karakter njegova načina iznošenja materijala vezanog na ekspediciju. Članovi ekspedicije pored navedene trojice bili su Stane Kersnik, ujedno vođa ekspedicije, dr Andrej Robič, liječnik u ekspediciji i Aleš Kunaver. Sva šestorica pripadaju vrhunskoj grupi slovenskih alpinista. Sva 3 autora sa Marjanom Keršićem na čelu nastojali su, veoma živo, opisati, od prvih organizacionih i pripremnih radova, preko putovanja brodom, dolaska u Indiju i prilaženja do podnožja same grupe Trisula i zainteresirati čitaoca za teški i opasni zadatak, koji su si postavili sa jedne strane, a za zemlju i ljude kamo odlaze sa druge strane. Autori su lijepo, plastično i na mahove dapače dramatski znali opisati izvanredne teškoće sa kojima su se sukobljavali, osvajajući po prvi puta i Trisul II i Trisul III, boreći se i sa veoma nepovoljnim vremenskim prilikama i sa premalim brojem šerpa (nosača). Ta ozbiljna teškoća, vezana naravno uz ograničene materijalne mogućnosti, osjeća se u čitatovome pothvatu, osobito u zadnjim, najdramatičnijim danima oviše jasno i oviše često, pa je i to bio jedan od razloga, da naši požrtvovni alpinisti ipak nisu proveli u djelo sve ono, što su u domovini planirali.

Marjan Keršič-Belač, po profesiji kipar, lirske nastrojen, esteta i poeta, imao je obilje prilika, da pokaže, kako zna osjetiti i ljepotu i osebuinost terena, koji su osvajali. Opisujući Garhvalsku Himalaju, kada su joj se približili do podnožja, niže pred čitaoca slijedeće asocijacije:

Če pri nas v Evropi ljudje verujejo v čudež brezmadežnih Madon, zakaj bi tile o ničemer poučeni ljudje ne verovali v zlate dvore boginje Nanda Devi na belih vrhovih in v dolgolasega, grozovitega snežnega človeka, ki se potika nekje po zakotnih ledenikih in visokih vrhovih, prav pod zvezdami?

On isto tako, našavši se visoko pod vrhom Trisula u orkanskem nevremenu, ljudski, toplo i iskreno ovako meditira:

Srh nam gre po hrbitih, ko mislimo, kaj bo, če nas v prihodnjih dneh kaj zadene. Pri tom seveda delamo ravnodušne obraze, kot da nam vse skupaj ni nič mar.

Pa ipak zadnje stranice, stranice u kojima opisuje silazak sa Trisula i njihov rastanak sa tim masivom, najljepše su, najtoplje i najlirske, pa će ih čitalac, koji ima smisla za takove ljepote, sasvim sigurno ponovno pročitati. On se u jednoj alineji ovako opršta sa Trisulom:

Zadnji zapustim sled porušenog šotoru, spomin na svoje najveće doživetje osamljenosti. S trpko žalostjo v srcu se oziram nazaj proti vrhu, kjer se čez ledene strehe obešaju prve magle. Nekaj nedokončanega bo ostalo za menoj tam gori pod vrhom. Občutek nečesa neizpolnjenega mi bremenji srce, ko se spustim po strmini navzdol.

Knjigu su napisali naši vrhunski alpinisti i namijenili su je u prvoj redu alpinistima i planinarima, no ipak sa zadovoljstvom će je pročitati svaki onaj, tko voli prirodu.

Prof. dr M. Pražić

JEDAN ZAPIS JUŠA KOZAKA O JULIJSKIM ALPAMA

»Po Medvednici kakti maček,
vleče se čarni, čarni oblaček«.¹

U predratnim godinama (1936—1938) Miroslav Krleža je više puta boravio u Ljubljani. Tamo su prvi put objavljene »Balade Petrice Kerempuha« (prvo u časopisu »Ljubljanski zvon« 1936, a zatim, iste godine, u posebnoj knjizi). Stihovi iz Krležinih pjesme »Po Medvednici«, koji su upotrebljeni kao motto ovome napisu, govore o osjećanju prirode, znanom i dragom planinarima. Jedan od Krležinih slovenskih prijatelja upoznaje nas, međutim, i sa jednim potpunim doživljajem planine poznatog hrvatskog pisca.

Poznati slovenski književnik Juš Kozak objavio je 1953. (u povodu 50-godišnjice književnog rada M. Krleže) zapise o svojim susretima s njim 1936—1938.²

U njima govori i o jednom zajedničkom planinskom doživljaju. Zanimljiv je za nas planinare taj dio njegovih zapisa. Impresivna slika doline Vrata u kasno proljeće, jak unutrašnji doživljaj obojice pisaca, misao o povezanosti doživljavanja planina sa doživljavanjem cijelokupne ljudske egzistencije u svijetu — sve je to uspjelo izraženo u ovom odlomku:³

»Mnogo sam mu govorio i pripovijedao o planinama, koje je poznavao samo iz daleka. Jednog me dana iznenadio viješću da je pridobio svog znanca da nas odveze na Gorenjsko. Prenočili smo na Bledu, gdje mi je predao treće izdanje »Povratka Filipa Latinovicza«, čiji sam prvi dio smatrao jednom od najboljih Krležinih proza. Priznao mi je da je u drugom dijelu nepotrebno prešao u apstrakciju. — Drugog smo se jutra odvezli pod Možaklju prema Jesenicama i dalje gornjom Savskom dolinom. U Mojstrani sam pokazao dolinu Vrata. Ljeto je bilo tek na pragu, doline i planine još su samotovale. Poduzetni Krležin znanac odlučio je da se odvezemo u Vrata. Pred Galerijama smo morali izići, šofer se odlučio sam probiti uskim, kamenitim putem. Nas troje smo pješačili. Sunce je pripeklo, snijeg se na vrhovima svijetlio i blještio, a dolje se na mladom zelenilu sušila rosa. Bila je veličanstvena tišina od sunca do zemlje. Vidio sam kako je Krležu obuzela ljepota pećinastog, divljeg kraja. Zamolio nas je da podemo naprijed, a on sam nas je u priličnoj udaljenosti sljedio. O tome što je tada doživljavao, nije govorio. Više puta se sav zanesen zaustavio i zadivljeno gledao stijene, u kojima se odražavala prvobitna strast prirode, što se tek stvara. Tek na jedva ozelenjeloj livadi u Vratima ponovno smo se sastali. Upravo su tada stale grmjeti lavine sa visina, preko strmovitih stijena.

Krleža se nije više šalio, nije govorio, šutio je i — možda prvi put u životu iz takve blizine — doživljavao veličanstvenu i jezovitu ljepotu gorske samoće.

Možda Krleža tog časa nije ni mislio na to, da u njegovim djelima odsijeva sva ta ljepota: nježna lirska misao, inferno groze, strast stvaranja i razaranja, čudesna harmonija i sklad života, borba i smrt, ledena samoća, ljepota svijeta koji se stvara. Novi kozmos.«

Ovaj kratki zapis jednog književnika o drugome pruža potpunu sliku jednog planinarskog doživljaja. Ljepota alpske doline u njenoj proljetnoj osamljenosti, veličanstvena panorama alpskih vrhova visoko iznad ljudskih glava, pod nebom, tiha i šutljiva, zanesenost doživljajem planina, misao što se između kamenih giganta lako i slobodno kreće po prostranstvima ljudskog života u vremenu i pre-djelima. Slika, koju, s toplim osjećajem bliskosti, prepoznajemo kao dio vlastitih doživljaja.

VLADO OŠTRIĆ, Zagreb

¹ Miroslav Krleža, *Balade Petrice Kerempuha*, »Zora«, Zagreb, 1965, str. 68.

² Juš Kozak, *Balade Petrice Kerempuha in še nekaj utrinkov*, Socijalistična misel, I, št. 9, Ljubljana, julij — avgust 1953. (preštampano u zborniku »Miroslav Krležak«, izd. JAZU, Zagreb 1963., str. 309—314). Objavljeno u hrvatskom prijevodu: Juš Kozak, *Nekoliko iskrica*, Republika, IX, knj. II, broj 7—8, Zagreb, srpanj—kolovoz 1963, str. 546—550 (prevela Andelka Martić).

³ U spomenutom broju »Republike«, str. 550. Slovenski tekst u navedenom zborniku, str. 314.

Nesreća na Medvedgradu prije 70 godina

Medvedgrad odavno izaziva radoznalost Zagrepčana, a posebno omladine. Posjet njegovim razvalinama imao je za niz generacija dječaka i mlađica (sve do danas) privlačnost pustolovine. Razvoj planinarstva u posljednjoj četvrtini prošlog stoljeća (posebno nakon osnivanja HPD-a 1874. godine) povećao je zanimanje za Medvednicu i broj njenih posjetilaca. U osamih mnogih njenih predjela u to doba je lako moglo doći do nesreće kakvu bi danas prije očekivali u visokim planinama nego na gori kao što je Medvednica. Jedan takav nesretni događaj je zainteresirao redakciju lista »Sloboda«, pa je opširno opisan u 16. broju od 17. kolovoza 1894. pod naslovom »Pao s Medvedgrada«. Donosimo ovdje taj članak u nešto moderniziranom pravopisu.

Vlado Oštarić

Prošloga četvrtka poslije podne uspeo se je Andro Remich, bračarski pomoćnik, za sada bez posla, na medvedgradske razvaline, te je tom prigodom tako nesretno stao na jedan kamen na zidu, da se je srušio sa visine od kojih 15 metara i pri tom se teško ozlijedio. Od četvrtka poslije podne do subote o podne ležao je nevolnjik bez pomoći dok ga nije našla neka žena, te su ga tamošnji seljaci otpremili u bolnicu milosrdnih sestara, gdje mu je pružena prva pomoć i gdje se sada nalazi u njegi.

Remich je u četvrtak poslije podne pošao u Šestine, a odavle na Medvedgrad, da se odavle razgleda po okolici. Kad je došao na razvaline medvedgradske, uspeo se na zid sjeverne kule, koji je najviši. Tek što je bio na vrhu zida te htio da se okreće, odvali mu se ispod nogu kamen i on pade u dubinu, a za njim sva sila kamenja, koje ga je malo ne zasulo. Teško ranjen na glavi i po svem tijelu, izgubio je svijest i tako ostao sve do četvrtka u noći, kad no je došao k sebi, te se najprije oslobodio od kamenja, da se može naprijed proturati.

Položaj bio je strašan, od boli i slaboće nije se mogao ni micati ni vikati, te je tako ostao ležeći sve do jutra. Pošto je bio sav iscrpljen, nije mogao ni sada ustati na noge, nego je pokušao, da se dovuče do puta, ali to je išlo vrlo teško i sporo.

Nedaleko od njegova ležišta prolazili su doduše i ljudi, on je čuo njihov razgovor, ali njegovo je stenjanje bilo preslabo, da bi bilo doprlo do prolaznika. U najvećoj zdvojnosti, strahu i mukama, te čestoj besvjesticu, proveo je onako cijeli petak, kad je još počeo osjećati i glad i užasnu žđu, koja ga je tim više mučila, jer je imao vrućicu. — Noću bilo je bolje, jer je hladovina na nj vrlo blagotvorno djelovala.

Najbolje mu je bilo, kad je ležao u besvjestici, jer onda nije čutio ni glada ni žeđe, ni straha, niti je mislio na smrt. U velikim mukama i bolima sproveo je sve do subote u jutro, kad je zamijetio, da ga već posve ostavljaju sile i da mu nema spasa. U to je napregnuo zadnju snagu, te se u jutro dovukao dosta blizu do puta, koji ide ispod Medvedgrada, pa kad je već mislio, da je svemu kraj — došao je njegov spas, jedna stara žena, koja je čula njegovo stenjanje. Ona mu je najprije utišala žeđu, a onda pošla po seljake, koji su ga odnijeli do krčme, odakle ga je krčmar jedva živa dovezao u bolnicu milosrdnih sestara.

Ovdje su liječnici ustanovili, da je teško ranjen na glavi, da je prelomio lijevu ruku i zadobio po tijelu više ozljeda. Remich je rodom iz Brežaca, te je u zadnje vrijeme bio u poslu kod bravara Lenorta u Zagrebu. Sada ima 21 godinu. Vrlo je jak i žilav mladić.

N. N.

VLADO OŠTRIĆ, Zagreb

Klekovo okno

Ima zanimljivih predjela koje malo planinara posjećuje, jer su udaljeni od staza, teški, pa i opasni zbog penjanja. Alpinistima najčešće nisu interesantni, jer u njihovim stijenama nema dosta prostora za penjačke smjerove.

Raznoliko rezvedeni masiv Kleka krije poneko takvo područje. Klek nije prostran, svi su zakuci ove planine na dohvati ruke (ili, bolje reći, noge). Treba samo skrenuti sa markiranih staza i penjačkih smjerova u jugoistočnoj stijeni.

Kad promatramo stijene iza kuće na Kleku, gotovo zaboravljamo da ne gledamo ni najviši vrh ni jugoistočnu stijenu, nego jedan ogranač Kleka, što se spušta od sedla pod vrhom prema jugozapadu. U površnom sjećanju sve se te stijene slijevaju zajedno.¹

Između kuće i vrha pruža se u stvari jedan čitav poseban masiv. Da ga upoznamo, imamo tri osnovne mogućnosti. Uobičajeno je zaobići ga ulijevo, stazom oko Potkleka. No, može se izvesti uspon linijom jugozapadnog grebena do sedla pod vrhom Kleka.

Ovakove su me »topografske« misli navele, jednog sunčanog svibanjskog popodneva, da upoznam i treću mogućnost uspona u ovom masivu Kleka. A utjecalo je i dobro raspoloženje i zadovoljstvo zbog uspjelog izleta na Bijele stijene, u uvjetima kasne zime, i povratka u proljeće na Kleku. U svitanje, izvlačili smo se skoro četveronoške iz kuće na Bijelim stijenama (snijeg je dosegao do krova), a nekoliko sati kasnije ugledao sam (napustivši u Bijelskom društvo sa Bijelih stijena) moju velebitašku družinu, kako se ugodno izležava na toploj proljetnom suncu pored kuće. Rado sam se pridružio.

¹ Zaista, ima prilično sličnosti između vršnog masiva Kleka i njegova jugozapadnog grebena. I taj greben ima izraziti najviši vrh (1100 metara). Od vrha Kleka stjenoviti greben pada zapadno prema Sladivojci i završava okomitim stijenama, a sa vrha jugozapadnog grebena slično se protegao kratak odvojak Potkleka sa svojom zanimljivom previsnom stijenom. Od vrha Kleka, bolje reći od prijelaza između jugoistočne i zapadne stijene, vodi oširoka padina do sedla. Iza njega počinje međutim mnogo uži i izrazitiji, prilično stjenoviti i ispostavljeni jugozapadni greben, i završava iza planinarske kuće. I, kao što od vrha na jugoistok pada poznata Klekova stijena, tako se iz sredine jugozapadnog grebena izdvaja također jedna jugoistočna stijena, manjih dimenzija, ali po položaju slična stijeni pod vrhom Kleka.

Koji sat kasnije polazim u, recimo ipak, šetnju. Bilo je lako zaći od kuće pod stijenu jugozapadnog grebena. Ogledavam raznolike oblike stijena što su, nadviđene nadamnom, pružale sasvim alpski ugodišnj. Samo poznati vidik udesno, preko šume Ostrovice i Ogulinskog polja podsjeća da sam još na Kleku. U podnožju ovih impresivnih vertikala, koje istom odavde dobijaju svoje prave dimenzije, gotovo zaboravljam kako je sve to blizu kuće.

Ovaj greben Kleka ima, kako rekoh, svoju jugoistočnu stijenu. Njezino je dno izraslo kao neki rt iz strmine. Zaobilazim ga i spuštam se niže. Zaustavljam me, kako sam i očekivao, prestrmi skokovi. Odavde, iz ovog pojasa strmina pod stijenama, vodi dalje u jedan prirodnji prolaz. To je okno u stjenovitoj kosi što se odvaja iz sredine jugozapadnog grebena. Sa jedne stijene, nedaleko kuće, ono je nalik nekoj neupadljivoj pukotini, kroz koju se nazire na drugu stranu. Odavde, iz blizine, okno impresivnije izgleda. Do njega vodi strmi zemljasti sipar u obliku lijevka, kojemu je okno vrh. Dojam je pomalo uzbudljiv. Jaka strmina, dosta klizava, sužava se između dva krila stijene, okno — reklo bi se — zuri u nezvanog gosta, izdvojeno jednim skokom i uskim, vrlo klizavim malim kuloarom iznad skoka. Predodžba o padu i klizanju navodi na nešto više opreza, nego što bi bilo potrebno zbog same visine stijene. Tako skrećem u stijenu lijevo od okna. S nešto žaljenja mislim na godine što prolaze jer ne mogu na »ho—ruk« preko stijene, opipavam je najprije, promatram i prelazim u mislima, a onda idem preko nje. Prolazim bez žurbe ali — tješim se — dosta »elegantno«. Raskorakom i upiranjem dolazim u otvor okna.

Bio je to objektivno sitan penjački problem, ali kao dio jedne planinarske šetnje vrlo lijep doživljaj. Smješkam se, sa nešto autoironije, svojim osjećajima, ali ipak izlazim iz okna sa izvjesnim pobjedničkim zadovoljstvom.

Ovo je jedna od onih zgoda koju planinar-nepenač treba naročito da cijeni, jer je — za njega — izuzetna. Mirno i relativno jednostavno (ma da intenzivno) zadovoljstvo kretanja planinom pretvara se u složenije kušanje ponekih svojstava vlastite ličnosti, doživljaj ljepote planinskog svijeta u doživljaj borbe s njim.

S druge strane okna je manja strmina, drveće, još golo, onaj lijepi sklad stijena i zelenila koji čini tako ugodnim ovakva penjanja. Odavde se može spustiti udesno i potražiti ulaz Klekovske spilje,² produžiti preko padine do podnožja jugoistočne stijene, koja se — preko puta okna — raskrilila u punoj veličini, ili poći u vis na jugozapadni greben.

Ponesen dobrim raspoloženjem i pomalo zanesen svime oko sebe — proljećem i plarnom, suncem i nebom, stijenama i cvjetovima — penjem se prema grebenu. Držim se uglavnom ruba kose, između divljih jorgovana i proljetnog zelenila nadesno, i rubova stijena što nestaju u dubini nalijevo. Skrećem na jednu gredinu pod prevodom, što me živo podsjeća na slične prijelaze u sjevernoj stijeni Kanjavca, ili uz onu zanimljivu »promenadu« na prijelazu do vrha Kočne. I ovdje je balkon u stijeni, malen doduše i nadohvat proljetnom zelenilu, ali s njega pogled slobodno kruži u dubinu i daljinu.

Malo kasnije sjedim na jednom vršku jugozapadnog grebena. Zejeno je polje oko rasutih kuća Musulinškog Potoka, dimnjaci se puše svečano, praznički. Daleko preko mora tamnih šuma nanizane se kamene kule Bijelih stijena. A i ja se osjećam nekako praznički razdragano, i dio sam jednog prostranog sklada svega što me okružuje. Iz prostranstva, kojemu pripadam, struji i jedno sretno trajanje.

Silazim prema kući. Trenutak sreće traje, prati me. Znam da će doskora nestati, sve će postati obično, ali nišam time uznemiren. Negdje u planinskim prostorima opet ću ga naći.

² Ovaj prilaz spilji, od kuće pa kroz okno, spomenut je u »Vodiču na Klek« (str. 26, PSH, Zagreb, 1961.).

Izvanredna skupština PSH

Nove privredne mjere u našoj zemlji uzrokovale su znatne teškoće u radu svih neprivrednih djelatnosti, a napose u radu organizacija za fizičku kulturu, među koje se ubraja i planinarska organizacija. Izvršni odbor PSH temeljito je razmotrio nastalu situaciju i došao do zaključka da je jedini izlaz u povišenju osobnog doprinosu članova, tj. povišenje članarine. Gospodarska komisija PSH je smatrala da je za normalan rad organa PSH potrebno, da dio članarine koji ulazi u fondove PSH treba povecati sa 250 na 500 starih dinara. Prema Statutu Saveza odluku o povišenju članarine može donijeti jedino Skupština PSH. Kako se međutim radilo o situaciji koja je zahtijevala hitno rješenje, a kako se slijedeća redovna skupština treba održati tek 1967. godine, nije preostao drugi izlaz, nego sazvati izvanrednu skupštinu.

Izvanredna skupština je održana u nedjelju 9. januara prije podne u prostorijama Radničkog doma u Zagrebu. Osim povišenja članarine raspravljalo se i o nekim drugim problemima, te su doneseni i potrebni zaključci. Delegati su gotovo sve zaključke donijeli jednoglasno, jedino je povišenje članarine izazvalo prilično temperamentnu diskusiju. Brojni delegati bili su mišljenja da bi takovo povišenje članarine moglo imati za posljedicu znatno opadanje broja članova, pa su predlagali da povišenje bude nešto manje od predloženoga. No prilikom glasanja većina delegata je prihvatala prijedlog Gospodarske komisije.

Ovdje donosimo najvažnije dijelove iz ekspozeja koji je iznio pred Skupštinu pročelnik Gospodarske komisije Dinko Podgornik, a na kraju objavljujemo zaključke koje je donijela Izvanredna skupština.

Nove privredne mjere su dovele skoro sve organizacije za fizičku kulturu u nezavidnu finansijsku situaciju i to uglavnom zbog toga, što su već predviđene dotacije bile brisane ili umanjene zbog štednje. Međutim, i tamo gdje su ostale na predviđenom nivou, situacija nije mnogo bolja, jer se realna vrijednost sredstava smanjila za 30—40% zbog osjetnog povećanja cijena. Reforma započeta u privredi i teškoće u kojima se našla privreda, ostavit će ozbiljnih tragova i na drugim područjima, pa tako i u našoj organizaciji. Reforma pretpostavlja i nova gledana na području fizičke kulture. Neka od njih su već našla svoje mjesto i u zaključcima najvišeg foruma fizičke kulture u našoj republici — Izvršnom odboru SOFKH. Ta shvaćanja nama su bliska, jer zapravo na tim koncepcijama naša organizacija i radi od kada postoji: masovna fizička kultura ne smije se gledati kao baza za postizanje kvaliteta, nego upravo kao cilj, i drugo, lični je doprinos članova nužan; on je ujedno mjerilo zainteresiranosti članova za rad u organizaciji.

Mislim da ova dva zaključka mnogo znače našoj organizaciji, koja je tipični predstavnik masovne fizičke kulture, organizaciji gdje se osobni doprinos čla-

nova vinuo do neslućenih razmjera (pojedini naši članovi podižu lične kredite da bi osigurali rad organizaciji, odnosno, da bi priveli svrsi neki planinarski objekt).

Normalno je da će u našim redovima biti ljudi koji zbog nastalih teškoća, kao što je na primjer gubitak povlastice na željeznici, neće produžiti članstvo u našoj organizaciji, ali treba vjerovati, da to neće učiniti niti jedan pravi planinar, pa prema tome i nema potrebe za žaljenjem. Mi smo već jednom imali vatreno krštenje (ukidanje rekvizita sa popustom) i tada nam je teško pala konstatacija, da je jedan dio našeg članstva bio učlanjen samo zbog rekvizita koje su dobivali preko organizacije. Pad članstva bio je osjetan, a neki su organizaciji predviđali crne dane. Međutim, mi smo danas jači nego što smo tada bili, pa i eventualni novi pad članstva možemo shvatiti samo kao oslobođanje organizacije od onih koji joj zapravo nisu ni pripadali.

Za nove članove naše organizacije morat ćemo se boriti upornije, a pri tom posebnu pažnju orientirati na omladinu i radne organizacije. Borbu treba voditi konkretno, povećanjem broja i kvalitete akcija, tj. organizirati ih tako, da budu bliske ljudima. Pod akcijama mislim

Urednik

na izlete, tečajeve, predavanja i društvene sastanke.

Jasno je, da će kvalitetnije akcije moći provesti društvo koje ima više članova, pa prema tome i više prihoda. To će dovesti u nepovoljniji položaj mлада и manja društva. Njima će PSH priteći u pomoć dok ne ojačaju, dok ne stvore stručni kadar koji će na sebe preuzeti svu težinu tog odgovornog društvenog posla. PSH je i do sada nastojao vršiti takvu ulogu, međutim mogućnosti nisu bile adekvatne željama i potrebama društava. Naša je želja da taj raskorak sva-kako smanjimo i s tim u vezi morat ćemo poduzeti određene mјere

Dozvolite mi da iznesem neke podatke o akcijama koje je ovaj Savez planirao, odnosno, koliko ih je realizirao. U 1964. PSH nije organizirao nijedan svoj tečaj, a iz čitave republike sudjelovalo je na raznim tečajevima, uglavnom saveznog ranga, 35 planinara. U 1965. PSH je organizirao dva tečaja i to: početnički omladinski iz sredstava VVV i alpinistički instruktorski sa sredstvima za užidanje kadrova SFKH sa ukupno 42 učesnika. Sudjelovali smo i na smotri pionira PSJ sa 52 učesnika i na tečaju GSS PSJ sa 3 učesnika.

Ni broj akcija, ni broj učesnika iz naše republike nije velik. Za ovakvo stanje krivica ne leži isključivo na Savezu, jer akcije su bile planirane (25 akcija), ali ih nismo mogli realizirati uglavnom iz dva razloga.

Prvo, budžet PSH nije davao nikada solidnu garanciju da će se planirane akcije moći izvesti, pa su zamisljene akcije pokopane prije nego što se pršo njenoj stvarnoj organizaciji, i drugo, kada se i pristupilo organizaciji, društva nisu slala svoje ljudi iz dva razloga: jer nisu imala finansijskih mogućnosti da uplate svoj dio troškova, ili zbog toga što nisu imala kandidata koji bi odgovarali uvjetima predviđene akcije. Ovaj drugi razlog rezultat je nedovoljnog rada u društвima, rezultat malog broja društvenih izleta i akcija.

Za takvo stanje snose punu krivicu upravnim odborom društava, ali i PSH koji društвima na terenu nije dao potrebnu organizacionu pomoć. Ali ovaj Savez u više navrata, kada je stvarno želio pružiti pomoć nekom društву ili akciji, nije imao mogućnosti da pošalje ljudi na teren, jer nije za to mogao snositi troškove. Možda će to nekome izgledati čudno, ali ako kažem da je Savez u 1965. primio dotaciju od samo 2,455.000 starih dinara, možda će stvar biti jasnija.

Ovdje treba naglasiti da je ta dotacija bila strogo namjenska, i to za materijalne i funkcionalne rashode, te da sredstva nisu bila dostatna. Razliku materijalnih troškova pokrio je SOFKH, a razliku funkcionalnih izdataka pokrili smo posezanjem u fondove GSS-a.

Osim ovih sredstava, Savez je kod kadrovske komisije SOFKH imao na raspolaganju sumu od din. 150.000, koja je utrošena na spomenuti alpinistički instruktorski tečaj. (Lični rashodi osoblja PSH padaju na teret budžeta SOFKH). Dakle, od SOFKH ovaj Savez je bio dotiran u ukupnom iznosu od 2,605.000 din. Vlastiti prihodi Saveza svode se uglavnom na članarinu i pretplatu za časopis »Naše planine«.

Na osnovu članarine od din. 240.— po članu, din. 120.— po omladinцу i din. 80.— po pioniru Savez je u 1965. g. planirao sumu od din. 4,060.000 i to za:

— fond domova	din. 1,100.000
— fond GSS	din. 1,012.500
— fond za ekspedicije	din. 380.000
— fond »Naše planine«	din. 650.000
— doprinos PSJ	din. 215.000
— neraspoređeno	din. 702.500

Iz neraspoređenih din. 702.500, trebalo je podmiriti sve potrebe komisija za omladinu, propagandu, vodiče, alpinizam, speleologiju i komisije za veze sa inozemstvom, a trebalo je odvajati i za funkcionalne rashode.

Jasno je, da je takvo stanje postalo neodrživo, pa Gospodarska komisija smatra da je nužno povećati prihode društava i Saveza putem veće članarine. Zapravo, naš prijedlog i ne ide za povećanjem članarine, nego samo za izjednačavanje realne vrijednosti članarine sa članarinom koju smo plaćali npr. 1950. g. kada je iznosila din. 35.—. Prosječni prihodi u razdoblju 1950.—1965. porasli su 25 puta, a članarina 6,8 puta; kada bi dio članarine koji pripada Savezu porastao za 25 puta, onda bi iznosio din. 875.— za članove.

Imajući u vidu stvarne teškoće sa kojima se i naši gradani bore, ali imajući u vidu i realne potrebe Saveza, Gospodarska komisija predlaže da članarina za Savez u 1966. g. iznosi:

— za članove	din 500.—
— za omladinu	din 200.—
— za pionire	din. 100.—

Jasno je, da se mora povisiti i dio članarine koji ostaje društвima, jer društvo koje nema nikakvih materijalnih sredstava, ne može voditi nikakvu kadrovsku ni bilo kakvu društvenu politiku. Možemo očekivati prigovor da će

mo izgubiti dio članstva, ako povisimo članarinu. Međutim, naši članovi nisu se nikada učlanjavali u planinarsku organizaciju zato što je bila niska članarina, nego zato, što su ih privlačile naše akcije, naši izleti u planine. Sjetimo se da smo učlanjivali najviše članova onda, kada smo bili najaktivniji. Dakle, ne treba strahovati, nego organizirati što više akcija i izleta.

* * *

Na kraju nekoliko riječi o problemima koji su nastali u vezi sa prodajom Tomislavovog doma na Sljemenu. Prošle godine redovna skupština u Delnicama odobrila je prodaju doma prema ugovoru kojim je kao naknada predviđena svota od din. 160,000.000. Do pridaje tog objekta došlo je na traženje Gradske skupštine Zagreba, koja je iz Tomislavovog doma željela načiniti objekt reprezentativne kategorije. Planinarska organizacija imala je u to vrijeme dosta teškoća sa objektom, pa je

poslije izbjijanja požara odlučila objekt otuditi.

Spomenutim ugovorom trebala je Gradska skupština do konca 1965. isplatiti svotu od din. 65,000.000, a u prvoj polovici 1966. preostalih 25,000.000 din. Ostatak do din. 160,000.000 čine sredstva Osiguravajućeg zavoda koja je Planinarski savez primio nakon požara. Na traženje Skupštine grada od spomenutih sredstava Osiguravajućeg zavoda posudena je svota od din. 20,000.000 za popravak krova na Tomislavovom domu pod uslovom da će biti vraćena do kraja prošle godine. Dakle, mi smo 31. XII 1965. trebali primiti svotu od 85,000.000 din. Na žalost, moramo konstatirati da nismo primili ni dinara.

Uzimajući u obzir novonastale momente kao i nemogućnost Skupštine grada udovolji ugovoru, ovakvom kakav je danas (a takvog mi više ni ne možemo prihvatiti), predlažemo da se Tomislavov dom vrati našoj organizaciji.

ZAKLJUČCI

IZVANREDNE SKUPŠTINE PSH ODRŽANE 9. I 1966.

1. Od 1. I 1966. g. planinarska društva davat će Planinarskom savezu Hrvatske od ubrane članarine din. 500.— po članu, din. 200.— po omladincu i din. 100.— po pioniru.

2. Planinarska društva koja upravljaju planinarskim domovima obavezna su uplatiti Planinarskom savezu Hrvatske u Fond za planinarske domove 2% od brutto prometa ostvarenog poslovanjem tih domova i to od 1. I 1962., tj. od dana kada je taj zaključak stupio na snagu;

3. U zemljinišnim knjigama provest će se uknjižba prava vlasništva planinarskih domova u korist PSH, osim domova izgrađenih sredstvima društveno-političkih ili radnih zajednica, odnosno domova koje te zajednice uzdržavaju;

4. Izvršni odbor PSH ovlašten je nakon prethodno pribavljenog mišljenja planinarskih društava donijeti Pravilnik o planinarskim domovima, koji će važiti do prve redovne skupštine PSH;

5. Izvršni odbor PSH utvrdit će mjerila po kojima će se njegovi prihodi dijeliti na fondove pojedinih stručnih komisija;

6. PSH poduzet će korake da se Tomislavov dom na Medvednici vrati planinarskoj organizaciji radi njegovog ponovnog privodenja planinarskim svrhama;

7. PSH pokrenut će pitanje ostvarivanja prava planinara na povlašteno putovanje željeznicom;

8. PSH pokrenut će pitanje ukidanja obavezognoprinosu od 25% na nepri-vredne investicije za izgradnju planinarskih domova;

9. PSH tražit će da se iz Fonda fizičke kulture od prihoda ostvarenih sport-skom prognozom dodijele planinarskoj organizaciji sredstva adekvatna njenoj ma-sovnosti i društvenoj ulozi;

10. PSH pokrenut će pitanje ukidanja plaćanja boravišne takse u planinarskim domovima, odnosno prenošenja tih sredstava na planinarske domove u kojima su ostvarena;

11. Izvršni odbor PSH ovlašten je da na osnovu prijedloga planinarskih društava dodjeljuje počasne značke Planinarskog saveza Hrvatske;

12. Izvršni odbor PSH ovlašten je da sam odredi delegate za slijedeću Redovnu skupštinu Planinarskog saveza Jugoslavije.

Vijesti

XIII SLET PTT PLANINARA JUGOSLAVIJE NA TARI 1965.

Jednu za drugom, punih 13 godina članovi planinarskih PTT društava sastaju se da bi izmijenili iskustva, misli i želje. Sastaju se uvijek na drugom mjestu, ali uvijek sa istim željama i istim mislima. I zato nije čudo što je jedan planinar, učesnik ovogodišnjeg sleta, ushićeno kliknuo: »Želim da se i slijedećih 13 godina uvijek ponovno nađemo zajedno!«

Organizator ovogodišnjeg sleta, trinestog po redu, bilo je Planinarsko društvo PTT Beograd. Ono je uz mnogo truda odabralo i uređilo mjesto sleta.

Sletište XIII-og sleta PTT planinara Jugoslavije nalazilo se na prekrasnim obroncima planine Tare u Srbiji, u neposrednoj blizini planinskog hotela »Tara«.

Na poziv organizatora odazvali smo se i krenuli 2. srpnja noćnim vlakom za Sarajevo. Naša grupa od 43 člana PD »Slijeme« iz Zagreba sastala se na zagrebačkoj željezničkoj stanici sa planinari ma iz PD PTT »Učka« iz Rijeke i zazidnički krenula prema Sarajevu. U Sarajevo smo stigli ujutro samo pola sata prije odlaska vlaka za Čukaricu na koji smo trebali presjeti. Strepili smo da će biti gužve za mjesta u tom vlaku, no čekalo nas je jedno iznenadenje za drugim. Kad smo izašli iz vlaka čuli smo preko razglaša dobrodošlicu upućenu planinarama iz Rijeke i Zagreba, učesnicima sleta na Tari.

Krenuli smo prema našem popularnom »ćirik« i da iznenadenje bude veće pred vlakom su nas čekali članovi PTT društva »Prijatelj prirode« iz Sarajeva. Na vratima vagona pisalo je »rezervirano za PD »Prijatelj prirode«, i naši prijatelji iz Sarajeva uputili su nas u te vagone. I tako je dugotrajno putovanje postalo ugodno i lijepo. Bili smo dirnuti pažnjom planinara iz Sarajeva koji su nam rezervirali mjesta. Vožnja je trajala sve do poslije podne, a za to vrijeme smo imali priliku da se divimo pre-

krasnim predjelima kroz koje smo prolazili. Rano poslije podne vlak se zau stavio u Kremni, najbližoj željezničkoj stanici sletištu. Velika grupa planinara iz Zagreba, Rijeke i Sarajeva polako je krenula prema sletištu, udaljenom 2 sati hoda od željezničke stanice.

Put je bio divan. Naročito me je impresionirala živopisnost kraja kojim smo prolazili i kontrasti u prirodi. Bi jeli stijene okružene crvenom zemljom, ponegdje blagi a ponegdje strmi obronci i put koji je vodio kroz ogromne crnogorične i bjelogorične šume stvorio je i nama poseban ugodaj.

Sa nekoliko prijatelja stigao sam prvi do sletišta i stao zadivljen. Na proplanku pred mnom ležali su šatori obasjani podnevним suncem. Nešto niže bijelio se planinski hotel »Tara«. Bio sam oduševljen kao i svi ostali planinari. Zahvalan sam organizatoru, Planinarskom društvu PTT Beograd, što je za lokaciju sleta izabralo baš planinu Taru, i tako nama prijateljima planina pružilo priliku da upoznamo njezine ljepote. Ali, noć se je ubrzo spustila, sakrila nam planinske čari i mi umorni od puta našli smo slatki san u šatorima.

Slijedećeg jutra bilo je svačeno otvorenje sleta. Otvorili su ga drugovi iz Beograda, a zatim su predali riječ ostanim učesnicima. Redali su se pozdravi i želje, a osobiti pliesak izazvale su riječi delegata iz Skopja koji je izrazio spremnost da Makedonci preuzmu obavezu organiziranja slijedećeg sleta na teritoriju svoje republike.

Iza svečanog dijela je organizator po veo učesnike na izlet do spomenika palim borcima na Borovu brdu. Od spomenika palih boraca krenuli smo prema vrhu Borovog brda, a zatim se spustili u kanjon Rače.

Nemoguće je vjerno opisati sve kontraste koje smo ovdje doživjeli. Spuštajući se blagim padinama šumom obraslog Borovog brda odjednom smo se na

šli u dubokom kanjonu brze i hirovite Rače. Ogorčena porušena stabla isprepliću kanjon, a strme i visoke litice stvorile su u nama osjećaj strahopoštovanja. Put nas je vodio po samim stijenama kanjona u koje su vješte ruke planinara pozabijale klinove i osigurale put.

Poslije podne prisustvovao sam svečanoj sjednici delegata. Na sjednici su izmjenjena iskustva u radu planinarskih PTT društava i dati prijedlozi, koji će korisno poslužiti jačanju planinarske PTT organizacije, a i planinarstva uopće.

Snažno je podržano daljnje održavanje sletova, kao velike međudruštvene planinarske manifestacije koja uz zadatak da okupi planinare PTT društava ima još jedan veliki cilj, a to je zblžavanje planinara Jugoslavije.

Nakon popodnevnih takmičenja i dobre večere planinari iz Ljubljane prikazali su nam kolor dijapoziitive sa partizanskog marša PTT planinara od Lepene do Litostrojske koče na Soriškoj planini, koji je održan 1964. godine nakon dvanaestog PTT sleta na Komni. Planinari iz Ljubljane uložili su mnogo truda; uz dijapoziitive su snimili hrvatsko-srpski popratni tekst da bi ih planinari iz ostalih republika što bolje razumjeli. Uz to su snimili prigodne pjesme i slovenske polke. Platno su postavili na autobus a projektor na mali stolić, dok smo mi posjedali u velikom polukrugu oko autobusa. Proplanak na kojem je bilo sletište bio je obasjan mjesecinom. Gledajući na slikama predjeli oko Krna, Vogla, Črne Prsti, Lepene, Trente osjetili smo što znači planinarski duh, osjetili kako nas zblžuje i povezuje ma gdje se nalazili.

Nakon toga uslijedila je tradicionalna planinarska veselica koja je potrajala sve do ponoći da bi bila završena i okrunjena logorskom vatrom i kozaračkim kolom.

Slijedećeg jutra bio je zakazan start ekipa u orijentacionom takmičenju. Dok su se epipe takmičara preznojavale po azimutu i probijale se od kontrole do kontrole, drugovi iz Beograda organizirali su dva izleta. Jedna grupa je posjetila Bare, poznate po skijaškim terenima, a druga grupa planinarsku kuću »Tara«.

Kad su se epipe takmičara vratile, zbrojeni su bodovi i pročitani rezultati. Prvo mjesto pripalo je ekipi Beograda, a drugo, treće, četvrtovo i peto mjesto odnijeli su naši momci iz PD »Sljeme«.

Nakon završnih riječi spuštena je zastava i svečano je završen slet. Ali zastava je spuštena samo za godinu da-

na, da bi opet zapečatala na jednoj od makedonskih planina, a u našim srcima ostala je vruća želja: naći se opet. Na rastanku ulazeći u autobuse, čulo se radosno: »Sretno i dovidenja za godinu dana u Makedoniji.«

Gledajući iz autobusa, koji nas je vodio prema željezničkoj stanici, oprštali smo se s planinom Tarom, sretni što smo upoznali još jednu lijepu planinu, naše planinama bogate domovine.

Željko Hlebec, PD »Sljeme«, Zagreb

IZ KAMNIŠKIH ALPA

Krvavec u Kamniškim Alpama izgradiće se kao novo veliko rekreaciono središte u Sloveniji. Žičara je prošle godine prevezla do hotela oko 50.000 planinara i izletnika, a to je dokaz da se krajina oko Krvavca može smatrati kao peto po veličini rekreaciono središte u Sloveniji pokraj Velike Planine, Zelenice, Španskog vrha i Vogela. Najveću brigu zadaje pitka voda jer kišnice iz cisterne već sada nema dovoljno u dobro posjećenom hotelu. Prema urbanističkom nacrtu na području Krvavca izgradit će se odgovarajući broj vikendkućica i nekoliko odmarališta, a ove godine i vučnica za skijaše do na vrh samog Krvavca.

I. L.

PLANINARSKI TEČAJ ZA OMLADINCE ODRŽAN U TUKU

Kod planinarskog doma u Tuku (866 m) u Gorskom kotaru održan je planinarski tečaj za omladince kojem je prisustvovao trideset tečajaca iz Hrvatske. Pod vodstvom trojice stručnjaka PS Hrvatske uz teoretsku obuku bili su vršeni usponi na okolišne planine, koje u svakom pogledu pružaju sve mogućnosti da se dobro primijene stечena teoretska manja tečaja. Usponi na pitomi Maj-vrh (1226 m) s razgledom na sve okolišne planine, podstakao je volju tečajaca da se uspuni na Bijelu Lasicu (1533 m) s kamenim grebenom na kojem se nalazi najviši vrh Gorskega kotara i Velike Kapеле, te konačno na Bijele i Samarske stijene, koje svojim okomitim stijenama i divljinom privlače pažnju i stranih planinara. Izvršeni su usponi na sve te planine.

Prigodom raznih uspona tečajci su imali prilike da upoznaju mnoge od karakteristika krša, pa i ponore s vječnim snijegom i ledom, pa je i to upotpunilo njihovo teoretsko znanje iz speleologije. Pružanje prve pomoći i orijentacija u nepoznatim terenima te upo-

znavanje s florom tog kraja upotpunili su potrebno znanje planinara za sigurno i razumno kretanje po našim krškim planinama.

I. L.

III SLET PLANINARA SLAVONIJE

U subotu i nedjelju 4. i 5. rujna održan je u Velikoj kraj Slav. Požege, u čast 20-godišnjice oslobođenja zemlje, III slet planinara Slavonije. Na ljepe uređenom sletištu, na livadi između gorskih kosa Lapjaka i Topličke glave, smjestilo se u šatorima oko 450 članova i omladine iz slijedećih planinarskih društava: »Bilogora« Bjelovar, »Dilj« Slav. Brod, »Jankovac« Osijek, »Krndija« Našice, »Orahovica« Orahovica, »Petrov vrh« Daruvar, »Psunj« Pakrac, »Sokolovac« Slav. Požega, »NIK« Zagreb i »Sljemeć« Zagreb.

U subotu uvečer uz kriješove logorske vatre i raznoboine električne sijalice razvila se omladinska zabava i pjesma uz zvuke glazbe preko mikrofona razglasne stanice. Pozdravom zastavi u nedjelju ujutro počeo je planinarski dan na sletištu, s kojega su se odmah u prvim ranim satima razišle ekipe, boreći se za prvenstvo Slavonije u orientacionom planinarskom takmičenju. Takmičilo se ukupno 49 ekipa sa po tri člana, i to 8 ekipa pionira, 17 ekipa omladinaca, 7 ekipa omladinki i 17 ekipa seniora. Prema propozicijama trebalo je prijeći na putu od 11 km šest kontrolnih tačaka okolnih vrhova. Takmičenje je provodio štab s drugom Lazom Vukovićem na čelu.

Svečani dio Sleta počeo je u nedjelju u 9 sati himnom, koju je otpjevao RKUD »Vijenac« iz Slav. Požege, ispred ukrašene sletske tribine, na kojoj su se nalazili drugovi Boro Zima, sekretar OK SK, Pero Lukić, predsjednik SSRN kotara Osijek, Branko Špoljarić, predstavnik Planinarskog saveza Hrvatske, Dino Maksimović, predsjednik Turističkog saveza Slavonije, Slavko Carević, potpredsjednik Skupštine općine Slav. Požega i drugi. Sve učesnike i prisutne goste pozdravio je zatim Mato Novačić, predsjednik Skupštine općine Slav. Požega i pokrovitelj Sleta. U ime planinarskog društva »Sokolovac«, organizatora i domaćina Sleta, zahvalio se na odazivu predsjednik društva prof. Antun Petković naglasivši, da je ova proslava vezana i uz jubilej društva, koje ovom zgodom slavi 65-godišnjicu osnutka prvog planinarskog društva u

Požegi i 15-godišnjicu njegove obnove poslije rata. Slet je pozdravio i dr. K. Firinger, predsjednik Planinarskog odbora Slavonije, te Branko Špoljarić u ime Planinarskog saveza Hrvatske.

Mnogobrojni gosti i mještani zaputili su se zatim u Planinarski dom na razgledanje originalno postavljene izložbe fotografija najljepših naših planinarskih krajeva, pehara i diploma, koje su članovi PD »Sokolovac« osvojili na raznim takmičenjima. Divan i topao dan omogućio je svim učesnicima ugodan boračak i šetnje po planinskim livadama, odnosno kupanje u Toplicama.

Poslije podne oko 17 sati po povratku svih ekipa izračunala je takmičarska komisija rezultate, pa je predsjednik društva—domaćina proglašio rezultate podjelivši pravoplasiranim ekipama pehare i diplome. Prvo mjesto pionirskih ekipa osvojili su pioniri PD »Orahovica«, čiji su, također, i omladinci pobjednici omladinskih ekipa. Između ekipa omladinki prvo mjesto osvojila je ekipa omladinki PD »Sokolovac«, dok su prvaci među takmičarima seniora također bili članovi ekipa »Sokolovac«.

Ovom zgodom podjeljeni su i darovi članovima skijaške sekcije »Sokolovca« koji su osvojili prošle zime I mjesto na skijaškom planinarskom takmičenju Hrvatske.

Vrlo dobrom organizacijom, informacionom i smještajnom službom, ukusnom hranom po popularnim planinarskim cijenama bili su svi prisutni veoma zadovoljni, čestitajući i zahvaljujući članovima »Sokolovca« na uloženom trudu i gostoprимstvu. Sve domaće i strane goste zadivila je i oduševila poletna pjesma članova RKUD »Vijenac« koja je sonorno odzvanjala dolinom Dubočanke kao i prije 65 godina, kada je iz krila istoga društva na izletu u ovim predjelima i niknula ideja o osnivanju planinarskog društva u Požegi.

S mnogo pozdrava i bratimljenja opraštali su se u prvi sumrak gosti, savijajući svoje planinarske naprtinjače i polazeći na željezničku stanicu, dok su povici »Do vidjenja« odzvanjali iz autobusa kojima su se vraćali gosti iz obližnjih mesta.

Prigodom ovoga sleta održan je sastanak i savjetovanje predstavnika svih planinarskih društava Slavonije, osnovan je Planinarski odbor Slavonije, u koji su ušli predstavnici svih društava,

i donesen je zaključak da će sjedište Odbora biti svake godine u onome mjestu, iz kojega će biti organizator skupa planinara. Za sljedeću godinu prihvaćeno je da se takav skup održi na Jankovcu, a domaćini će mu biti osječki planinari.

A. Petković

NAKON POŽARA TOMISLAVOVOG DOMA

Komercijalizacija planinarskih objekta moguća je samo na jako posjećenim planinama, na primjer na Medvednici. Na toj planini Planinarski savez Hrvatske rukovodio je Tomislavovim domom i tako namicao izvješna sredstva za održavanje postojećih planinarskih objekata.

Smeteni požarom Tomislavova doma planinari ga ispustiše iz svojih ruku uvjereni da će dobivenim sredstvima iz osiguranja i otkupine moći odmah pristupiti izgradnji novog doma na Medvednici na već izabranom gradilištu.

Požardom oštećeni Tomislavov dom novi posjednik ni do danas — godinu i pol dana nakon požara — nije ni popravio, niti uredio niti ga priveo novoj namjeni, ugostiteljstvu i turizmu, a sve to uslijed pomanjkanja sredstava.

Ni planinari nisu do danas započeli s izgradnjom svog novog doma na Medvednici jer im ugovorena sredstva nisu stavljenja na raspolaganje, pa su čak s raspoloživim sredstvima, s ne malom svotom, kreditirali novog posjednika Tomislavova doma.

Ne treba se stoga čuditi da su danas planinari uvjereni da bi u proteklom vremenu svojom poznatom upornošću daleko više učinili na obnovi postradaлог Tomislavova doma nego li je to danas učinio njegov novi posjednik.

Danas se s pravom postavlja pitanje, ne bi li se taj objekat ponovo vratio planinarskoj organizaciji, jer je posigurno da bi ona s osiguranim sredstvima doskora stavila taj objekat u stanje,

koje bi omogućilo da se osigura potpuno uređenje za planinarsko-rekreativno kao i turističko iskorištavanje, a tim bi se podjedno osigurala izvjesna sredstva koja su potrebna za održavanje postojećih planinarskih objekata na pasivnim planinama.

U današnjoj situaciji privredne reforme nadležnim faktorima neće preostati drugo, već da pripomognu da se Tomislavov dom ponovo vrati planinarskoj organizaciji i da joj na taj način omoguće da u dogledno vrijeme osigura potrebna sredstva za održavanje već postojećih planinarskih objekata na pasivnim planinama Hrvatske.

U tom slučaju preostalo bi još pitanje izgradnje novih planinarskih objekata, naročito na Velebitu, što također predstavlja neriješeni problem.

Dr I. L.

OTVORENJE SKLONIŠTA »MALAČKA« NA KOZJAKU

Na prijevoju ceste Kaštel Stari — Radošić nastavljaju se radovi na izgradnji planinarskog doma do kojeg vodi cesta II reda. Do završetka izgradnje kod doma se nalazi provizorno planinarsko sklonište koje je otvoreno svake nedjelje, a na tražnje i subotom. U skloništu nalazi se 12 ležaja i kuhinja.

Za prilaz do skloništa može se koristiti i željeznička veza do Kaštel Staroga, odakle se markiranom stazom dolazi za sat umjerena hoda. Osim ove, može se koristiti i autobusna veza Split—Kaštel Stari, od kojeg se za sat i četvrt stiže do skloništa. Domaćin je PK »Split«.

AUSTRIJSKI SLOVENCI GRADE SVOJ PLANINARSKI DOM

Slovensko planinarsko društvo u Koruškoj u Austriji gradi na Karavankama pod Kepom svoj prvi planinarski dom na nadmorskoj visini od 1400 m. Novi dom se uglavnom gradi na dobrovoljnoj radnoj osnovi i sredstvima Slovenaca iz cijele austrijske Koruške, a bit će gotov ove godine.

I. L.

P L A N I N A R I M A

Naš časopis, eto, ulazi u osamnaesto godište, nastavljajući tako tradiciju koju je još u prošlom stoljeću (1898. godine) započeo »Hrvatski planinar«, glasilo HPD-a. Fizionomija časopisa neće se ni u ovoj godini bitno mijenjati, a i sadržajno će nastaviti dosadašnjim putem, koji je našoj reviji pribavio priznanje među planinarnima čitave naše zemlje. Želimo naglasiti, da su »Naše planine« jedini planinarski časopis na hrvatsko-srpskom jezičnom području i da smo među naše suradnike uspjeli ubrojiti brojne planinare iz drugih republika, naročito iz SR Bosne i Hercegovine. Nastojat ćemo da naša revija i nadalje zadrži općejugoslavenski karakter i da osim toga čitaocu informira i o planinarsko-alpinističkim zbivanjima u stranome svijetu. I ubuduće ćemo posvetiti dosta prostora planinarskoj speleologiji, jer je podzemna morfologija i hidrografia jedna od najznačajnijih karakteristika naših planina, po kojoj su one i poznate u svijetu. Članci alpinističke sadržine — njihov broj i kvaliteta — manje su odraz politike uredništva, a više odraz stanja koje vlada u našem alpinizmu. Rubrika vijesti neka i dalje služi kao dokumentacija rada ili nerada pojedinih naših organizacija.

P R E T P L A T N I C I M A

Žalimo što nismo u stanju da Vam na vrijeme dostavljamo časopis u kuću i shvaćamo Vaše opravданo negodovanje. Uzrok je u sporosti tiskare (izrada jednog broja traje blizu tri mjeseca!), ali i u sporom pritjecanju dobrih članaka, zbog čega poneki broj ide u štampu sa začašnjnjem. Smatramo da pretplatnici dijele naše mišljenje, da je bolje i kasniti s izlaženjem, nego li odviše ublažiti urednički kriterij. Uostalom, prilike su danas takve, da bi vrlo teško bilo pronaći časopis koji ne kasni. Na ažurnost tiskare vrlo je teško utjecati, jer grafička industrija smatra časopise »nekurentnom robom« i ne otima se za njima. Molimo pretplatnike da nam uredno dostavljaju pretplatu. Deset novih dinara, koliko sada iznosi godišnja pretplata, pokriva tek oko polovicu troškova i nikako se ne može opravdati nekorektnost nekih »pretplatnika« (među njima ima i »uglednih« planinara!), koji godinama ostaju naši dužnici, pa čak i unatoč pismenim opomenama. Pretplata se šalje priloženim čekom na tekući broj koji je označen na drugoj strani omota.

S U R A D N I C I M A

Zahvaljujemo svim našim suradnicima odajući im ujedno priznanje radi njihovog doprinosa, koji nismo u stanju dolično honorirati, i radi strpljivosti u čekanju na objavljanje svojih članaka. Međutim, mnogi članci bili bi objavljeni daleko ranije, kad ne bi trebalo gubiti vrijeme sa stilskim, pravopisnim i jezičnim dotjerivanjem i prepisivanjem na čisto. Svijsni smo činjenice da naši suradnici nisu profesionalni žurnalisti i ne očekujemo literarna remek-djela, ali mnogi članak sigurno bi dobio na vrijednosti, kad bi se autor prije otpreme rukopisa posavjetovao s nekim znancem iz prosvjetne struke, jer četiri oka vide više nego dva.

Strpljivost naših suradnika treba da prođe kroz još jedno iskušenje zahvaljujući administrativnim, bankovnim i poreznim zavrzlama. Radi se o dostavi suradničkog honorara. Molimo suradnike da uz poslani rukopis prilože potpisano jednu od slijedećih izjava, a prema vlastitom izboru:

I Z J A V A

Od 1. januara 1966. godine do danas, zajedno sa primanjem za članak objavljen u »Našim planinama« u iznosu od novih dinara , nisam ostvario prihod koji stvara obavezu žiro računa, u ukupnom iznosu preko 1.000 novih dinara, te nisam dužan otvoriti žiro račun.

*Broj žiro računa moje općine je kod
..... banke.*

Datum

Potpis, adresa, općina

I Z J A V A

*Izjavljujem da sam otvorio žiro račun kod
broj*

Broj žiro računa moje općine je

Datum

Potpis, adresa, općina

Savjetujemo suradnicima koji očekuju neznatne honorare i žele izbjegnuti neprilike ovakve vrste, da nam dostave izjavu da se odriču honorara. Naša administracija će im odgovarajući iznos priznati kao gratis pretplatu za časopis na njihovo ime ili na ime koje nam dostave.

Evo prilike, da proširimo krug naših pretplatnika! Suradnicima redovno šaljemo nekoliko otisaka njihovog članka i honorar koji iznosi po štampanom retku brutto 20 starih dinara (za dvostupačni tekst 10 dinara).

U r e d n i š t v o